

Alwin Fill: *Ökologistik. Eine Einführung*. Tübingen: Narr, 1994

Siden Rachel Carsons *Silent Spring* udkom i 1962 har offentligheden været bekendt med, at vi befinder os i en økologisk krise, og at den moderne kapitalismes kultur allerede har lagt et forurennet og forarmet grundlag for de kommende generationers livsbetingelser.

Den levende modsætning, at vi tilsyneladende søger at gøre vore livsbetingelser bedre og bedre og at vore tiltag faktisk eroderer grundlaget for menneskers existens på Jorden er et problem for enhver - og dermed også for lingvister.

Hermed er der et kategorisk imperativ for videnskaberne. Vi må til at reorientere os og re-evaluere den videnskabelige praxis' position og vores egen ansvarlighed som forskere, undervisere og kulturpersonligheder. Alwin Fill skriver således i *Ökologistik - Eine Einführung* (Narr Studienbücher, Tübingen, 1994 pris: DM 32.80. 7 kapitler + bibliografi og register, 151 pp):

Ökologistik soll jenes Denken fördern, da zur Erhaltung des Fließgleichgewichts zwischen Mensch, anderen Lebewesen und unbelebter Natur beiträgt. Wenn Wörter wie "Umweltschutz" und "Schadstoffe" als anthropozentrisch – weil nur auf den "Nutzen" für den Menschen bezogen – entlarvt werden, wenn bei genauerer Analyse die Eindimensionalität harmlos klingender Texte wie der in Kapitel 6 zitierten bewußt wird, dann ist bereits ein Ziel, nämlich das Zum-Nachdenken-Bringen, erreicht. (Fill, p. 134)

Bogen er både en indledning til økologistikken og en varm anbefaling af dens tilgang til sproglige fænomener og problemer. Men hvad er økologistik?

Økologistikken har i Kuhn'sk forstand nået et "normalvidenskabeligt" niveau, dvs. at der eksisterer en videnskabelig matrix, som definerer den teoretiske aktivitet. Det betyder bl.a.,

- at der findes lærebøger og indledninger til disciplinen; og her er Alwin Fills bog et godt eksempel, samt Einar Haugen, *The Ecology of Language*, Ed. Anwart S Dil, Stanford UP 1972, eller den sprogteori som vores forskningsgruppe har arbejdet på siden 1971. Dvs. der findes "symbolske generalisationer", der alment accepteres af en faglig gruppe.
- at der afholdes særlige konferencer; og det gør der. Vores forskningsgruppe var med til at planlægge og lede en sektion ved AILA's verdenskongres i Amsterdam i 1993, og er med i den videnskabelige komite for den næste verdenskongres i Finland. Dvs. der foreligger "exemplarer" på forbilledlige problemløsninger.

- at der er et minimalt sæt af “værdier”, dvs. nogle kriterier for at teorier findes attraktive.
- at der cirkulerer nogle “metafysisk-ontologiske paradigmer”, dvs. nogle modeller af og for virkeligheden.

Så svaret på: “Hvad er økologivistik?” er indledningsvis, at det er en normalvidenskabelig disciplin i Kuhn’sk forstand.

Det næste spørgsmål kan så være, hvorledes man definerer økologivistikken. Haugen definerer i 1972 økologivistikken som “the study of interaction between any given language and its environment”. Siden da er det blevet klart for mange sprogteoretikere, at økologivistikken defineres ved “interaction”, “Wechselwirkung” og insisterer på, at “small is beautiful”. Derfor er det helt naturligt, at Alwin Fills svar er:

Ökologivistik ist jener Zweig der Sprachwissenschaft, der den Aspekt der Wechselwirkung berücksichtigt, sei es zwischen einzelnen Sprachen, zwischen Sprechern und Sprechergruppen, oder zwischen Sprache und Welt, und der im *Interesse* einer Vielfalt der Erscheinungen und Beziehungen für die Bewahrung des Kleinen eintritt. (Fill, p.4) (vor kursivering)

og

Ökologivistik ist im weitesten Sinn die Wissenschaft von den *Wechselwirkungen* zwischen Sprache und Welt. Sie ist ein Zweig der Sprachwissenschaft, der Themen, die bisher in der Psycho-, Sozio- und Pragmalinguistik behandelt wurden, mit einem gemeinsamen Ansatz zusammenfaßt, der aber auch im Studium der sprachlichen Anthropozentrik, der sprachlichen Ausprägung des Wachstumsdenkens und der Versprachlichung ökologischen Denkens in neue Räume greift. (Fill, p.133) (vor kursivering)

Det er værd at notere, at definitionen expliciterer, at økologivistikken er et normativt forskningsprojekt, dvs. en videnskabelighed, der explicit er forankret i nogle værdiorienteringer og interesser. Fill skriver selv, at den økologiske sprogvidenskab bliver

.../ als Kritikerin des bisherigen (ökonomisch orientierten) Denkens und Handels eingesetzt und die Sprache als mögliche Überträgerin neuen (vorsorge- ökologisch orientierten) Gedankenguts gesehen.

Dieser “ökopädagogische” Teil der Ökologivistik ist vielleicht der für die menschliche Gesellschaft und den Fortbestand ihrer “Kulturen” wichtigste. (Fill, p. 133)

For at klargøre hvorledes økologivistikken placerer sig i sprogvidenskabens samlede felt, er det hensigtsmæssigt fx at se hvorledes økologivistikken forholder sig til strukturalismen og pragmatikken.

Alwin Fill karakteriserer strukturalismen med flg ord:

Eine strukturalistische Sprachwissenschaft analysiert Sprache in kleinere Elemente, also Sätze, Lexeme, Morpheme und Phoneme, zeigt (oder postuliert) Oppositionen und Hierarchien und arbeitet mit Dichotomien wie jener zwischen diachronen und der synchronen Betrachtungsweise oder jener zwischen *langue* und *parole*. (Fill, p.4)

Den strukturalistiske sprogvidenskab underskriver Saussures opfattelse af "statiske Sprachwissenschaft" i modsætning til sproghistorie (Fill, p.5).

I modsætning til strukturalismen hævder økologivistikken en dynamisk videnskab :

Ecology suggest a dynamic rather than a static science, something beyond the descriptive that one might call predictive and even therapeutic. (E. Haugen, vide Fill, p. 4)

Yderligere gælder det, at

Eine ökologische Sprachwissenschaft hingegen betont statt der Trennungen die Bindungen, statt der Oppositionen die Beziehungen und vermeidet vor allem eine Verabsolutierung der diachronen oder synchronen Sicht. Konkret heißt das, jedes Phänomen wird nicht nur im Gegensatz zu seinen Nachbarphänomenen gesehen und aus diesen definiert (wie im Strukturalismus), sondern es wird gedacht als eingebunden in einen dialektischen Prozeß des Gebens und Nehmens: Es ist dieser Prozeß selbst, der das Hauptuntersuchungsobjekt ist. (Fill, p.4)

At enhver sund økologivistik er en form for dialektisk teori falder godt i tråd med vores konception og teori og sprog og sprogvidenskab. Det dialektiske aspekt består i at forskningsobjektet først og fremmest er den dialektiske determination mellem de processer og relationer, der bevarer eller forandrer identificerbare enheder, eller den helhedsopfattelse, at alle forskningsobjekter indgår i en helhed af interdependente enheder, relationer og processer. Og Fill ser ud til at være delvis enig heri:

Nicht die Beziehungen zwischen den Elementen selbst werden untersucht, sondern die Wechselwirkungen zwischen den Prozessen, die diese Elemente verändern. /.../ Die strukturalistischen Unterscheidungen dienen dabei als Instrumentarium, mit dessen Hilfe die Wechselbeziehungen beschrieben werden können. (Fill, p.5)

Den måde, hvorpå Fill her indikerer, at strukturalistiske metoder og teknikker indgår som instrumentarium i økologivistikken, ser *prima facie* ud som en form for eklekticisme. De eklekticistiske træk kan skyldes bogens fremstillingslogik, eller at Fill ikke helt har turdet tænke konsekvenserne af sine indsigter igennem, eller at han slet og ret er eklektiker. Vi lader dette spørgsmål være åbent.

Økologivistikken har også en anden opfattelse af, hvad der konstituerer sprogbugen, end pragmatikken. Fra Wittgenstein, Austin, Searle, Grice og til Leech har det blandt pragmatikere været god tone at betragte sprogbugen som

.../ zweckorientiertes Kommunikationsmittel, mit dem Wissen ausgetauscht, auf andere Menschen eingewirkt oder die Welt für den einzelnen nach Kategorien geordnet werden kann. (Fill, p. 7)

Anderledes med økologivistikken som hævder, at

Bandstiftendes Sprechen wird als ebenso bedeutsam aufgefaßt wie zweckorientiertes, Scherzen und Plaudern haben denselben (wenn nicht größeren) Stellenwert wie (als) Fragen und Antworten .../ (Fill, p.7)

Bogen indeholder et interessant kapitel "Sprache und Konflikt", der er ét blandt mange af Fills forsøg på at vise, at Grices maximer ikke er, hvad de har været og bliver udgivet for at være. Kort sagt drejer argumenterne sig om, at pragmatikken og andre grene af sprogvidenskaben har fokuseret på dialogers kommunikation af viden og undervurderet eller abstraheret fra dialogens fællesskabskonstituerende virke.

Fill gør hér opmærksom på at sproget kan bruges som instrument til at skabe eller nedtone en konflikt. Grices maximer handler derfor ikke blot om at der skal være kriterier som skal overholdes (fx. relevans) for at vi overhovedet kan tale med hinanden og indgå i et kommunikativt fællesskab, men at sproget er centralt placeret i en krigsmetaforik (ven-fjende-metaforik), der ikke blot tjener som middel i optræning af en konflikt, men direkte kan medføre død for én af dialogpartnerne. Kort og godt så er sproglige ytringer ikke så uskyldige som de giver sig ud for at være!

Fill giver tre eksempler på dialoger, hvor der er tale om en sproglig de-valuering ('sprachliche Abwertung') af dialogpartneren efterfulgt af en voldelig handling med dødelig udgang:

- (1) Anita lachte den Mann aus und bezeichnete ihn als Versager. Da drehte er durch. Er riß den Gürtel aus der Hose und erdrosselte das wehrlose Mädchen.
- (2) Nach zweimonatigen Ermittlungen konnte am Dienstag der Mord an Karl B. (40) aus Wien geklärt werden. Günter G. (30) gab an, er habe B. erstochen, als ihn als "Giftler" beschimpfte.
- (3) "Ich könnte Deine Frau jederzeit haben, aber ich will sie gar nicht!" – Der andere sieht rot, zieth sein Springmesser und sticht actmal zu. Er flüchtet und wird kurz darauf verhaftet. In der Zelle begeht er einen Selbstmord-versuch. (Fill, pp.57-58)

Det spørgsmål vi kan stille er hvordan det kan være muligt at "ein Medium (die Sprache) .../, der Bandstiftung, Konflikt-regelung und Förderung des fried-

lichen Zusammenhalts dient, in bestimmten Situationen die gegenteilige Wirkung haben kann" (Fill, p.58). Det mener vi ikke er så underligt endda, da den moderne kapitalisme og dens konkurrence-ideologi sætter fjendskabs-metaforen i system, således at de sproglige ytringer også bliver et instrument til at føre krig mod hinanden, nedgøre hinanden, skade hinanden.

Fill skelner skarpt mellem konflikt og strid. *Konflikt* bestemmer han som en interessekollision ("etwas Situationelles"), mens *strid* er den sproglige manifestation eller ytring af denne kollision. Når således en af dialogpartnerne sprogligt ytrer sig negativt overfor den anden dialogpartner ("Ich könnte Deine Frau jederzeit haben, aber ich will sie gar nicht!"; ex. 3) så manifesterer han en (ord)-strid, der kan føre over i en voldelig krops-kontakt.

Med støtte i Grice og pragmatikvistikken giver Fill fire principper, der kan forklare hvordan verbaliseret konflikt ('strid') opstår:

- Grices 'Cooperative Principle' (CP)
- Høflighed
- Face ('face threatening acts' og 'politeness strategies')
- Ironi

Fælles for alle fire principper gælder at de skal tages *cum grano salis*, eftersom Fill gør rede for at ikke enhver overskridelse af Grices maximer kan skabe konflikt, men gør det i visse tilfælde. Hvad angår høfligheden så er den også dobbelt: jeg kan være høflig for at beskytte min dialogpartner og tilslører derfor sandheden: "Doch, dein neuer Mantel gefällt mir ganz gut" statt: "Ich finde ihn schrecklich!" (Fill, p.63).

Høflighed er nært knyttet med "face" (Goffmann) og Fill referer her til Brown & Levinson, *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge: Cambridge UP 1987, for hvem "face" har to sider, en negativ, der drejer sig om friheden i mine handlinger og en positiv der har at gøre med social accept. Fill angiver at begrebet "face threatening acts" [FTA] står centralt i "face"-konceptionen. Dvs. der gives sproglige ytringer for de dialogsituationer, hvor mit frihedsbehov er truet (Fills eksempler: ordrer, anmodninger, forslag, trusler, advarsler) og som tvinger mig til at tage stilling, og for de dialogsituationer, hvor min sociale accept er truet (Fills eksempler: misbilligelse, kritik, latterliggørelse, anklage, etc.). Ironien bliver negativ og skaber konflikt, når den bruges som en slags dækket direkte tale:

Vater (zu Tochter): Der Vater hat ja nur das Geld herzugeben und still zu sein.

Mutter (zu Sohn): Die Mutter ist ja als Putzfrau gut genug. (Fill, p.65).

Her kan de to ytringer omskrives til : "So denkst du, so kalt und berechnend bist du!" (Fill, p.65).

At afgøre om ironi udløser eller skaber en (ord)strid er altid et spørgsmål mellem del og helhed eller mellem sproglig ytring (text) og kontekst:

Ironie kan also generell weder als streitmildernd noch als streitverschärfend aufgefaßt werden. Sie ist ein Phänomen, das im Konfliktgeschehen eine wichtige Rolle spielt, das aber von Fall zu Fall verschieden beurteilt werden muß. (Fill, p.65)

Kapitlet indeholder tillige et afsnit om diskussionens niveau'er (4.4 'Ebenen der Auseinandersetzung', pp.67-70) og gennemløber iflg. Fill en tredelt proces, hvor der i) etableres en konflikt, der verbaliseres ('die Ebene des FTAs und des Verhandeln') og som bla. kan manifestere trusler mod den sociale accept, der kan mildnes via præventive skridt ("bitte, nicht böse sein, aber..."), ii) indirekte sproglig de-valuering (hvor der kan anvendes udtryk, som ikke direkte opfattes som forulempende, hvis man ikke ved hvad de betyder og iii) direkte de-valuering, hvor ordstriden bryder ud i lys lue og måske resulterer i korpelig vold som i de tre før citerede eksempler.

Som en sidste krølle på den direkte sproglige de-valuering nævner Fill at den tyske krigslyrik som en specifik litterær genre bekender sig til *krieg*:

Beleidigt ist die deutsche Ehr'
Auf! in die Schlacht gezogen
(Fritz von Unruh)

(Fill, p.77)

Lad os tage dette digt som en kærkommen lejlighed til at reflektere over hvad en økologivistisk analyse af en af Hitlers taler til det tyske folk ville kunne sige om relationen mellem sprog og voldelig oprøring!

Til slut en terminologisk eller kritisk kommentar:

Fill definerer økologivistik i bredeste forstand som videnskaben om vekselvirkningen mellem sprog og verden.

Ud fra vores dialektiske sprogteori er det lidt uheldigt at tale om "vekselvirkning", fordi termen ofte associeres med

- at de to emner (sprog og virkelighed) er adskilte
- at der er en kausalrelation fra den ene til den anden og fra den anden til den første
- at den ene kan forstås uafhængig af den anden

Hvis en økologivistik gør sig disse forudsætninger, vil den i samme bevægelse underskrive et forældet videnskabeligt paradigme.

Derfor negerer vi de tre fordomme.

Helle Pals Frandsen: *Juridisk ordbog engelsk-dansk*. København: Gad, 1994

For nogle år siden startede Gad på en serie af fagordbøger, og i denne serie udkom i 1994 endnu en titel, således at fagordbogsserien nu består af fem ordbøger. Foruden den engelsk-danske juridiske ordbog omfatter serien en spansk-dansk og en dansk-tysk juridisk ordbog, en dansk-engelsk/engelsk-dansk genteknologisk ordbog, samt en dansk frekvensordbog. På denne baggrund kan man sige, at Helle Pals Frandsens nye ordbog falder godt i tråd med seriens øvrige ordbøger, der nu er oppe på at dække jura og juridisk sprog inden for tre sprogområder.

Med hensyn til omfanget af den engelsk-danske ordbog, kan man hurtigt konstatere, at den indeholder væsentligt færre sider end både Wilhelm Gubbas dansk-tyske juridiske ordbog og Torben Henriksens spansk-danske juridiske ordbog (208 sider mod 590 hhv. 440 sider). Dette kunne tyde på, at dens lemmabestand også er væsentligt mindre, men desværre får man ingen oplysninger om, hvor mange lemmata der findes i ordbogen. En optælling af lemmata under bogstavet A indikerer, at der findes ca. 4700 hoved-/indgangslemmata i den engelsk-danske ordbog (Torben Henriksens indeholder ifølge bagsideteksten ca. 10.000 lemmata). Det havde dog været praktisk for potentielle brugere at få at vide, hvor mange lemmata ordbogen indeholder, dels ved sammenligning med andre ordbøger, og dels ved bedømmelse af bredden og dybden af fagområdet leksikografiske behandling. Når man sammenligner størrelsen af de tre juridiske ordbøger, må man dog ikke glemme, at Helle Pals Frandsens ordbog er en helt ny førsteudgave, hvorimod Wilhelm Gubbas er 3. udvidede og reviderede udgave.

I forbindelse med dækningsomfanget af faget jura og sproget engelsk er det vigtigt at vide, hvilke(t) område(r), der rent faktisk dækkes. Begrebet *engelsk* omfatter almindeligvis hovedvarianterne britisk-engelsk og amerikansk-engelsk, men denne skelnen overføres normalt ikke på disciplinen jura. Storbritannien består af England, Skotland og Wales, mens begrebet *engelsk ret* kun omfatter retssystemet i England og Wales, men ikke i Skotland, der har sit eget retssystem. Hertil kommer, at man også i USA har sit eget føderale retssystem, dog baseret på engelsk common law og equity, samt at de enkelte delstater inden for visse nærmere fastsatte rammer selv kan vedtage retsregler gældende for den pågældende stat. I ordbogens bagsidetekst oplyses, at engelsk og amerikansk ret behandles, men i forordet, der uvist af hvilken grund ikke er skrevet af forfatteren selv, henvises der konsekvent til forskellen mellem britisk-engelsk og amerikansk-engelsk, og man kan under bogstavet A finde i hvert fald én artikel, i hvilken der henvises til skotsk ret (jf. artiklen **advocate**). Her ville det have været på sin plads med et forord, skrevet af ordbogens

forfatter, der på utvetydig måde afgrænsede emnet. Ordbogens forord understreger endnu en gang den noget tvivlsomme værdi af et forord, der ikke er skrevet af ordbogsforfatteren selv.

Udover at behandle i hvert fald engelsk og amerikansk ret, opererer ordbogen med en underinddeling i 30 forskellige underdiscipliner inden for begge retssystemer, lige fra aftaleret, over arveret, erstatningsret, familieret, international ret, konkursret, procesret, selskabsret og strafferet til tinglysningsret (jf. p. XI). Bogen kommer langt omkring, og dækker de absolut vigtigste discipliner inden for juraen, selv om den begrænsede plads naturligt medfører, at nogle underområder behandles mere indgående end andre. Endeligt behandles de vigtigste begreber inden for EU-retten, som får en stadig større betydning inden for dansk og engelsk ret, i dagligdagen og for erhvervslivet. Der er lagt vægt på at få de nyeste juridiske begreber med i ordbogen, som fx *district judge*, *contact order*, *parental responsibility* og *commonhold*. Samtidig er alle ordklasser repræsenteret som lemmata således, at der udover de terminologisk tungtvejende substantiver også lemmatiseres adjektiver, adverbier, præpositioner og verber. For verbernes vedkommende er det endvidere angivet, om de er transitive eller intransitive, og der er også lemmatiseret enkelte frasalverber. Udover egentlige ord er også en del forkortelser lemmatiseret. Ordbogen er således et godt eksempel på, at fagsprog er andet og mere end bare substantiver, og at et fag hele tiden er i udvikling.

I modsætning til den dansk-tyske og den spansk-danske ordbog, findes der ingen komparativ fagintroduktion i den engelsk-danske juridiske ordbog. Dette må umiddelbart siges at være et skridt i den forkerte retning, da netop anglo-amerikansk ret og dansk ret tilhører to væsensforskellige retsfamilier. Derudover vil en ikke-fagmand kunne få stor glæde af en faglig introduktion, da denne vil kunne bibringe ham den nødvendige viden om det fag, han beskæftiger sig med, det være sig i form af oversættelse eller tekstreception. Traditionen med faglige introduktioner i juridiske ordbøger kan inden for den skandinaviske leksikografi føres tilbage til Andersons anglo-skandinaviske ordbog fra 1977, men det har dog snarere været undtagelsen end reglen med et sådant kapitel (sml. for eksempel Craig 1992 og Lind 1992). Netop Gads fagordbogserie relancerede fagintroduktionen i 1991, og fx har den spansk-danske juridiske ordbog en 33-siders komparativ fremstilling af de væsentligste dele af det danske og det spanske retssystem. Man kunne forstille sig, at netop det faktum, at den engelsk-danske ordbog dækker både engelsk og amerikansk ret, samt ikke færre end 30 delområder inden for hvert retssystem, har afholdt forfatteren fra at forsøge at give en overskuelig, komparativ fremstilling med dansk ret inkluderet. Især i forbindelse med kulturbundne fag, som fx jura, vil en komparativ fagintroduktion kunne være af betydelig værdi på grund af den store "miljøafstand", ikke bare for lægfolk, men også for jurister.

Ordbogens målgruppe angives i bagsideteksten som værende “Jurister (advokater, domstole, offentlige institutioner), erhvervslivet, translatører og tolke, oversættere, og studerende”. En noget uhomogen målgruppe, når man tager de enkelte undergruppers leksikografiske behov i betragtning. Der kan næppe være den store tvivl om, at en advokat har andre behov end en erhvervsproglig studerende, og at disse to brugergrupper har forskellige faglige og sproglige forudsætninger. Antallet af mulige brugersituationer er også betydeligt, da fx en erhvervsproglig studerende vil bruge ordbogen til tekstreception og oversættelse, mens en advokat typisk vil bruge ordbogen til tekstreception, og overlade en evt. oversættelse til andre. Samtidig vil translatører, oversættere og studerende have forskellige leksikografiske behov i forbindelse med oversættelse, da både deres sproglige og faglige forudsætninger vil være forskellige. I denne forbindelse er det relevant at se på, i hvilken udstrækning ordbogens informationer kan dække det potentielle behov hos ordbogens målgruppe.

Ser man på de forskellige oplysningstyper kan de inddeles i sproglige og faglige oplysninger. Da ordbogen som nævnt ikke indeholder en fagintroduktion, skal alle disse oplysninger findes i de enkelte ordbogsartikler. For så vidt angår faglige oplysninger er disse vigtige i forbindelse med kulturbundne fag som jura, da der ofte er stor forskel på de forskellige kulturers opfattelse af den faglige systematik. Det er derfor positivt at se, at denne type oplysninger i vidt omfang er inkorporeret i ordbogens artikler. Den første type faglige oplysninger, man finder i artiklerne er angivelsen af det faglige tilhørsforhold vedrørende det juridiske delområde, og denne markering hjælper brugeren til at finde frem til den rette oversættelse og evt. forklaring. Det ville dog have været optimalt, såfremt denne form for faglig markering var gennemført konsekvent (sammenhold fx artiklerne **magistrate** og **occupation** nedenfor), både af hensyn til fagligt kyndige og fagligt ukyndige brugere. Herudover anføres det geografiske tilhørsforhold således, at man ikke er i tvivl om, hvorvidt der er tale om en engelsk, amerikansk eller EU-retlig term.

Men de faglige oplysninger er mere omfattende end dette, idet der også findes egentlige faglige forklaringer i artiklerne. Da der på mange områder er stor forskel mellem på den ene side engelsk og dansk ret og på den anden side amerikansk og dansk ret har brugeren stort udbytte af de faglige oplysninger. Det følgende eksempel viser en artikel, der behandler forskellen mellem engelsk og dansk ret:

magistrate *[ulønnet lægdommer, der i den lokale magistrates' court deltager i behandlingen af mindre straffesager, visse familieretlige sager, samt sager om bevillinger; i modsætning til domsmandsinstitutionen i*

*Danmark, behandler magistrates sa-
gerne uden medvirken af juridiske
dommere] lægdommer
[...]*

Som antydnet ovenfor, er der også forskel på engelsk og amerikansk ret, og også her får brugeren ofte stor hjælp af ordbogens faglige forklaringer, især i de tilfælde, hvor det samme udtryk findes i både engelsk og amerikansk ret, men med forskellig betydning. Nogle af de vigtigste forskelle forekommer og er beskrevet ved lemmata som *Attorney-General*, *bankruptcy*, *damages*, *deed*, *deed of trust*, *relator action* og *sheriff*, mens der ved lemmaet *section* godt kunne have været beskrevet den forskel, at *section* i amerikansk ret anvendes om paragraffer i både love og kontrakter, mens det i engelsk ret kun anvendes om paragraffer i love. Det havde måske også været relevant at gøre opmærksom på, at *conflict of laws* på amerikansk ofte anvendes i betydningen *interprovin-siel ret*. Behandlingen af disse forskelle kan illustreres med følgende eksempel, hvor forskellen på *contributory negligence* i engelsk og amerikansk ret forkla-res:

contributory *adj.*[.....]
- negligence *erst.r.* (sagsøgers) egen
skyld [*erstatningen nedsættes for-
holdsmæssigt*] → comparative negli-
gence; *US* egen skyld [*udelukker til-
kendelse af erstatning; er i de fleste
amerikanske stater afløst af* → com-
parative negligence]

De faglige oplysninger er generelt placeret inden for skarpe parenteser i artiklerne, men der findes en anden form for angivelser, der ofte indeholder faglige oplysninger. I en del artikler findes der eksempler på anvendelsen af lemmaet, men disse eksempler bibringer ofte en forståelse for engelsk og amerikansk ret, da mange har et faktisk juridisk indhold. Herudover er alle eksempler oversat til dansk. Det er således muligt at inkorporere mere end én angivelsestype med faglige oplysninger, da de faglige forklaringer kan suppleres med relevante informationer i eksemplerne. Man skal som bruger bare være opmærksom på, at der kan findes faglige oplysninger forskellige steder i artiklerne, et forhold, der burde have været beskrevet eksplicit i brugervejledningen. Den følgende artikel indeholder eksempler med et fagligt indhold, der kan bidrage til en øget forståelse af faget:

justice *subst.* ret, retfærdighed; dom-
mer
ex. a member of the U.S. Supreme
Court is called a justice *US* dommer-
ne i USAs Højesteret kaldes "Ju-
stice"; in New York a "justice"

is a trial judge of the trial court (which is called the Supreme Court) *US* i staten New York er "justice" betegnelse for en dommer i første instans, den såkaldte "Supreme Court" [...]

Der er ingen tvivl om, at de faglige oplysninger er en hjælp for både den fagligt kyndige og den fagligt ukyndige ordbogsbruger, og derfor også for brugere, der befinder sig mellem disse to yderpunkter. Det er dog ikke alle artikler, der indeholder faglige oplysninger, og i disse tilfælde får den fagligt ukyndige bruger ikke altid lige megen hjælp af ordbogen. Ganske vist får brugeren ofte flere ækvivalenter at vælge mellem, men uden faglig glossering er der ikke noget der viser, hvad forskellen er mellem de præsenterede ækvivalenter. Der er således ikke altid overensstemmelse mellem målgruppens leksikografiske behov og ordbogens oplysninger, et problem man kunne have undgået ved at definere målgruppen mere snævert, eller ved at gå ud fra den laveste fællesnævner ved inkorporering af faglige oplysninger. Såfremt man ikke i forvejen kender forskellen mellem ækvivalenterne i den følgende artikel, er det begrænset, hvor meget man som bruger får ud af dens oplysninger i forbindelse med termen *right of occupation*.

occupation *subst., arb.r.* stilling; *ejd.r.* beboelse, besiddelse
 -, *right of ejd.r.* beboelsesret, boligret, ret til boligen; brugsret over fast ejendom; aftægtsret

Der er i artiklen en nyttig skelnen mellem det faglige tilhørsforhold, idet der anføres i hvilke underområder lemmaet findes og til hvilke underområder ækvivalenterne hører. Men hvilken af ækvivalenterne skal man vælge ved oversættelse af *right of occupation*? Dette kompliceres yderligere af, at man i brugervejledningen får at vide, at ækvivalenter adskilt med semikolon "adskiller sig fra" ækvivalenter adskilt med komma. For det er da klart, at der må være en betydningsmæssig og/eller anvendelsesmæssig forskel på ækvivalenterne. En jurist ville nok kunne skelne mellem ækvivalenterne og vælge den rigtige i en given situation uden problemer, men kan en erhvervsproglig studerende eller en oversætter med ingen eller begrænset fagviden? I disse tilfælde ville en forklaring på forskellen mellem de danske ækvivalenter have været passende for målgruppens fagligt ukyndige brugere, da der på dansk er forskel på det generelle begreb *brugsret over fast ejendom* og det mere specielle begreb *aftægtsret*. Og denne forklaring er vigtig uanset om man bruger ordbogen til tekstreception eller til oversættelse.

I forbindelse med præsentationen af de faglige oplysninger, lider ordbogen enkelte steder af en vis inkonsekvens. Denne manifesterer sig ved en forskel-

lig behandling af det samme lemmategn og er en følge af dobbeltlemmatisering. For eksempel er lemmategnet *licensed conveyancer* lemmatiseret to gange, først som **conveyancer, licensed** og derefter som **licensed conveyancer**. Det optimale ville have været, om man fik de samme oplysninger i begge artikler, da de behandler det samme lemmategn, men som det ses er dette ikke tilfældet:

conveyancer, licensed person [*som oftest advokat (dvs. → solicitor)*], der er autoriseret til at bistå parterne ved ejendomshandler

licensed conveyancer *ejd.r.* person, der [*uden nødvendigvis at være solicitor*] med baggrund i sin særlige uddannelse har autorisation til mod vederlag at udføre det juridiske arbejde i forbindelse med overdragelse af (rettigheder over) fast ejendom
→ conveyancing

Af disse eksempler, kan man tydeligt se, at der er forskel i artiklernes informationsmængde, og dermed også artiklernes informationsværdi. Der er forskel på angivelse af fagligt tilhørsforhold, forskellige krydshenvisninger, forskellig detaljeringsgrad i de faglige forklaringer. For nogle (hvis ikke de fleste) brugere kan denne uens behandling virke forvirrende, og hvorfor forvirre brugerne i stedet for at gøre det så nemt for dem som muligt? Man burde her have haft en regulær artikel, fx **licensed conveyancer** og en krydshenvisningsartikel, **conveyancer, licensed**, der bare havde henvist til oplysningerne i den første artikel. Således ville man have sparet plads og samtidigt sikret en ensartet behandling af det samme lemmategn. Det er ikke særligt hensigtsmæssigt, at lade det komme an på tilfældet, hvilke oplysninger man får som bruger, når man leder efter et bestemt lemma, afhængigt af hvor man slår op i ordbogen.

Ser man på de sproglige oplysninger, er også disse af forskellig art. Som hovedregel angives ordklasse efter et lemma i form af en forkortelse, fx *subst.* og *vb.tr.* Herudover finder man i enkelte artikler yderligere sproglige oplysninger, hvor forfatteren har fundet dette påkrævet. For eksempel får man ved lem-maet **counsel** at vide, at singularis- og pluralisformen er identisk (nulfleksion), en grammatisk uregelmæssighed. Også gode råd og anvisninger ved oversættelse finder man lejlighedsvis, således som det fremgår af følgende artikelud-drag:

whereas [.....] *aftl.r.* [*i visse kontrakter findes ofte en præambel, bestående af en eller flere → recital(s), der hver især indledes med ordet "whereas"; kan evt. oversættes med*

idet bemærkes, at (...) og at (...); da; i betragtning af; eftersom *e.l., eller oversættelse kan undlades, således at de enkelte punkter udtrykkes i hovedsætninger*

ex. WHEREAS, Licensor is the owner of the trademarks listed in the attached Schedule A; and WHEREAS, licensee is desirous of obtaining a non-exclusive license to use the Marks; NOW, THEREFORE Licensor grants Licensee the non-exclusive right to use the Marks *US* idet bemærkes, AT licensgiver er indehaver af de i bilag A anførte varemærker, og AT licenstager ønsker at få tilladelse uden eneret til at gøre brug af disse varemærker, indrømmer licensgiver HERVED licenstager simpel licens til udnyttelse af de pågældende varemærker

Som det også fremgår af dette eksempel, er det hentet fra en amerikansk tekst, og i denne forbindelse kunne der godt have været anført en kommentar angående artikelbrug, enten i denne artikel eller et andet sted i ordbogen. Den manglende bestemte artikel foran parterne (*Licensor og Licensee*) er typisk amerikansk, hvorimod man på engelsk normalt altid anvender den bestemte artikel foran angivelse af parterne i kontrakter. Et andet eksempel, der fortjener at blive fremdraget er følgende:

provided (always) that dog således at; idet det bemærkes, at [*ses ofte skrevet med VERSALER i kontrakter som indledning til nyt udsagn; versalene erstatter ofte tegnsætning (punktum eller semikolon)*]

ex. the shares will become redeemable two years from the date hereof or when (...) whichever is the later PROVIDED THAT the shares shall be redeemed no later than at a time when (...) aktierne kan indløses to år fra dags dato eller senest når (...), dog således at aktierne senest indløses, når (...)

Denne artikel giver et godt indtryk af forskellen mellem engelsk og dansk juridisk sprogbrug, samtidig med, at der (indirekte) gives et forslag til, hvad man konkret kan gøre i en oversættelsessituation. Der kunne dog godt have været flere sproglige oplysninger af denne type i ordbogen, fx angivelse af, at ordene *and* og *that* (normalt skrevet med versaler) ofte anvendes i stedet for

tegn sætning, at ordet *consideration* er utælleligt i almensproget mens det er tælleligt i juridisk sprog, at stort begyndelsesbogstav ofte anvendes til fremhævelse af parterne i kontrakter, etc. Disse oplysninger kunne eventuelt have været samlet i oversigtsartikler eller i et selvstændigt ordbogskapitel, hvortil der kunne henvises fra de relevante artikler/lemmata/ækvivalenter. Men også på dette punkt er ordbogen et godt bevis på, at der er mere ved fagsprog end bare termer, nemlig også aspekter som oversættelsesproblemer og -strategier, samt idiomatik i forbindelse med kulturbundne fag.

På det overordnede, rammestrukturelle, plan har ordbogen en indholdsfortegnelse, et forord, en brugervejledning, en forkortelsesliste og en A-Z ordliste. Indholdsfortegnelsen er forholdsvis kort og ikke særlig detaljeret, men da hverken forordet, brugervejledningen eller forkortelseslisten er særligt omfattende, giver den en udmærket indgang til ordbogen. Udover at forfatterens eget forord er stærk savnet, er det fint, at ordbogen indeholder en brugervejledning. Denne burde dog have været mere detaljeret på nogle punkter, således at den havde vejledt brugeren bedst muligt. En væsentlig mangel er, at man ingen oplysninger får angående lemmatiseringen af sublemmata eller placeringen af kollokationer/fraser. Dette havde været på sin plads, især da disse er placeret mellem hinanden i artiklerne. Her ville det fx også have været relevant at oplyse, hvorvidt lemmata er alfabetiseret efter ord-for-ord metoden eller bogstavfor-bogstav metoden (jf. Nielsen 1994, 208).

På det makrostrukturelle plan er der i forbindelse med sublemmata anvendt et uhensigtsmæssigt lemmatiseringsprincip. For eksempel skal sublemmaet **consequential loss** findes i den artikel, der indledes af lemmaet **consequential damages**. Denne lemmatiseringsmåde giver ikke kun problemer ved almindelig opslag, men især ved krydshenvisning fra én artikel til en anden, således som det kan ses af følgende eksempler:

indirect loss *erst.r.* indirekte tab
 → consequential loss

consequential damages *erst.r.* erstatning for følgeskader, f.eks. driftstab
 - loss *erst.r.* driftstab, følgeskade, indirekte skade

Der gives ingen steder i ordbogen en forklaring på denne fremgangsmåde, selv om den bryder med gængse lemmatiseringsprincipper. Det uheldige ved denne metode er, at en bruger kun efter længere tids forgæves søgen vil finde på at lede efter ordet *consequential loss* i en artikel, der angiveligt behandler termen *consequential damages*. Der burde have været en klar og præcis forklaring i brugervejledningen af, hvordan man skal finde sådanne sublemmata. Der kunne alternativt have været angivet i lemmapositionen, at det kun er det første ord

af et flerordslemma, der gentages nede i artiklen og ikke hele lemmaet. Samtidig burde der i artiklen *indirect loss* klart have været angivet, at *consequential loss* skal findes i artiklen, der behandler *consequential damages*. Eller endnu bedre: man kunne have valgt at lemmatisere på en mere hensigtsmæssig måde. Hertil kommer, at hvis en bruger ikke kan finde et lemma som indgangslemma, kan han ikke umiddelbart være sikker på, at han har kigget i alle de andre relevante artikler, hvor lemmaet kunne tænkes at være placeret som sublemma. Denne måde at lemmatisere på besværliggør desværre brugen af ordbogen, og dette reducerer brugsværdien af en i øvrigt fagligt værdifuld ordbog. Man kan i denne forbindelse også undre sig over, at fx alle 7 sublemmata i artiklen **bankruptcy court** ikke har noget med dette indgangslemma at gøre.

Lemmatismen er også med til at gøre det svært at sige, hvor mange lemmata (eller opslagsord, som forlagene kalder det), der egentlig er i ordbogen. En hel del lemmategn er lemmatiseret to gange, fx **coporeal hereditament** og **hereditament, corporeal**. Andre lemmata er ikke bare termer (ord), men hele fraser, fx lemmata som:

**amicable compositeurs, the arbitrators shall act as
pari passu to their claims, unsecured creditors are covered
rebuilding costs of a property, (to) insure for the.**

Disse fraser er ikke bare lange og ofte svære at læse, men i andre tilfælde er sådanne fraser angivet under et indgangslemma og derved ikke lemmatiseret selvstændigt. Også i disse tilfælde ville et konsekvent gennemført princip have været ønskeligt. Slutteligt kan man studse over et lemma som det følgende: **S(.)**/**s(.)**. Det er ikke umiddelbart indlysende, at denne lemmaposition indeholder fire lemmategn: stort *S* med og uden forkortelsespunktum, samt et lille *s* med og uden forkortelsespunktum. En mere hensigtsmæssig lemmatisering ville også her have været på sin plads, især da man aldrig vil støde på forkortelse *S(.)*/*s(.)* i praksis.

Et sidste aspekt vedrørende sproglige oplysninger er ækvivalenterne (forudsat, at man henregner disse til den sproglige del af oplysningerne). Kvaliteten af ækvivalenterne, både de direkte ækvivalenter og ækvivalentsurrogaterne i form af foreslåede ækvivalenter og forklarende ækvivalenter er fagligt set helt i top. Det er også godt for en gangs skyld at se, at det engelske lemma **access (to a child)** og den amerikanske pendant **visiting rights** oversættes til *samværsret*. Til trods for, at dette har været det eneste korrekte danske udtryk i snart 10 år ser man gang på gang *access* og *visiting rights* oversat til *samkvemsret* (hvilket måske skyldes, at de store engelsk-danske ordbøger stadig kun opgiver den forældede danske term!). Helle Pals Frandsens ordbog er således en af de meget få engelsk-danske ordbøger, der har en korrekt oversættelse af denne term.

Da ordbogen som et af sine erklærede mål har at kunne anvendes til oversættelse, spiller ækvivalenterne en væsentlig rolle. I denne forbindelse er det dog muligt at finde “ækvivalenter”, der ikke umiddelbart giver indtryk af at skulle opfylde dette formål. Det er lidt svært at forestille sig, at den angivne ækvivalent til lemmaet **licensed conveyancer** kan bruges i en oversættelse (se ovenfor). Her ville det have været på sin plads med en *translational equivalent* (jf. Zgusta 1971, 319ff). Et andet aspekt er præsentationen af ækvivalenter. Der er ikke gennemført et konsekvent princip for præsentation af ækvivalenter, idet ækvivalenten i nogle artikler er placeret før en evt. faglig forklaring, mens den i andre artikler er placeret efter den faglige forklaring. Såfremt dette er bevidst, burde der i brugervejledningen have været angivet i hvilke tilfælde ækvivalenten placeres før og i hvilke tilfælde den placeres efter den faglige forklaring for at vejlede brugeren bedst muligt. Denne vekslende præsentationsmåde medfører en unødigt risiko for, at en ækvivalent, som er placeret efter den faglige forklaring overses, især i længere artikler, da den faglige forklaring er fremhævet med kursiv skrift (integreret lineært suprasegment, Wiegand 1989, 375), mens ækvivalenten ikke er fremhævet på nogen måde; jf. nedenstående eksempler:

tier system, one selsk.r. [betegnelse for det angelsaksiske ledelsessystem, der alene har et Board of Directors, med sammenfald af den kontrollerende og den udøvende funktion] enstrenget system
→ tier system, two

tier system, two selsk.r. tostrenget system, toleddet system [angiver en opbygning af ledelsen i to lag, dvs en todelt ledelse bestående af bestyrelse og direktion]

Et sidste punkt, der kan tages op er ordbogens krydshenvisninger. I brugervejledningen får man følgende oplysninger:

“Henvisninger til andre opslagsord angives med en pil (→) og det pågældende ord angives i **halvfed skrift**. Krydshenvisninger tjener til yderligere belysning af og information om den pågældende term og er opført på særskilt linie efter artiklen [...]”

Som det bl.a. fremgår af artiklerne *contributory*, *conveyancer*, *licenced* og *whereas* er det ikke altid tilfældet, at krydshenvisningen står sidst i artiklen og på en separat linie, så her får man heller ikke optimale oplysninger i brugervejledningen. Hvad angår kravet for at inkorporere krydshenvisninger - nemlig at de skal give yderligere belysning og information - er dette heller ikke

altid opfyldt. Ser man på nedenstående to artikler, er det ikke umiddelbart indlysende, hvad man får af yderligere oplysninger:

invalidating factor *aft.r.* ugyldighedsgrund
→ vitiating factor

vitiating factor *aft.r.* ugyldighedsgrund

Man får ganske vist en henvisning fra **invalidating factor** til synonymet **vitiating factor**, men hvorledes dette yderligere belyser og informerer om termen *invalidating factor* må stå hen i det uvisse. Samtidig savner man en krydshenvisning fra *vitiating factor* til *invalidating factor*, for hvis det er relevant at henvise fra den første til den anden, må det også være relevant at henvise fra den anden til den første. Desværre findes der mange af disse "blinde" krydshenvisninger, hvor man som bruger forventer at blive informeret om noget nyt, men bliver skuffet.

Det generelle indtryk af ordbogen er, at den fagligt set er helt i top, men at den leksikografisk set lader en del tilbage at ønske. Man sidder tilbage med det indtryk, at forlaget har følt sig presset til en hurtig udgivelse, inden ordbogen egentligt er blevet fuldt ud gennemarbejdet. En del af de ovenfor anførte leksikografiske svagheder kunne have været undgået, ved en mere stringent leksikografisk planlægning og mere tid til kontrol af oplysningerne.

Litteratur

- Anderson, Ralph James Bushnan: *Anglo-Scandinavian Law Dictionary of Legal Terms Used in Professional and Commercial Practice*. Oslo [etc.]: Universitetsforlaget, 1977.
- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven (eds.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger - problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime, 1994.
- Craig, Ronald: *Norsk-engelsk juridisk ordbok. Kontraksrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.
- Garner, Brian: *A Dictionary of Modern Legal Usage*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Gubba, Wilhelm: *Juridisk ordbog dansk-tysk*. København: G.E.C. Gad, 1993.
- Henriksen, Torben: *Juridisk ordbog spansk-dansk*. København: G.E.C. Gad, 1991.
- Kaufmann, Uwe/Bergenholtz, Henning: *Genteknologisk ordbog. Dansk-engelsk/engelsk-dansk molekylærbiologi og DNA-teknologi*. København: G.E.C. Gad, 1992.
- Lind, Åge: *Norsk-engelsk juridisk ordbok. Sivilrett og strafferett*. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag, 1992.
- Nielsen, Sandro: *The Bilingual LSP Dictionary. Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1994.

Nielsen, Sandro: "Alfabetisk makrostruktur". In: Henning Bergenholtz/Sven Tarp (eds.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger - problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime 1994, 205-211.

Wiegand, Herbert Ernst: "Aspekte der Makrostruktur im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch: alphabetische Anordnungsformen und ihre Probleme". In: Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/Ladislav Zgusta (eds.): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, vol. 1. Berlin/New York: de Gruyter, 1989, 371-409.

Zgusta, Ladislav: *Manual of Lexicography*. The Hague/Paris: Mouton, 1971.

Sandro Nielsen

Anna Garde & Pia Jarvad (red): *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden 11.-14. maj 1993. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 1994*

Konferencebindet fra den første nordiske konference om leksikografi, som fandt sted i 1991, var en moppedreng på 561 sider. I forhold hertil er det andet bind i serien noget mere beskedent med sine 303 sider. Ud over 32 bidrag indeholder det en oversigt over forfatterne, et register over citerede ordbøger og et stikordsregister. Specielt det sidste er læseren taknemlig for. Bøger med stikordsregister letter senere litteratursøgninger ganske betydeligt. Mindre fordelagtigt er den højst ejendommeligt strukturerede indholdsfortegnelse, som ikke bringer artiklerne i bogens rækkefølge, heller ikke alfabetisk ordnet efter forfatternes efternavne, men som et novum alfabetisk efter bidragenes titler, dvs. første artikel: "Applicering af alordbogsprincippet" af Sandro Nielsen, side 204; herefter "Betydningsbeskrivelser" af Ebba Hjorth og Knud Troels Thomsen, side 108, osv.

Ved konferencer uden et klart indgrænset og snævert tema er selve foredragene for mange deltagere den mindst vigtige del. Vigtigere er ofte de kontakter og former for samarbejde, der kan etableres eller plejes. En egentlig videnskabelig diskussion er sjældent mulig, da der til hvert foredrag er så kort tid, at mange foredragsholdere vælger at ofre den ligeledes korte tid til diskussion til fordel for muligheden for at tydeliggøre deres tese. Sådan var det også ved konferencen i København. Konferencerapporten giver så mulighed for senere at føre den ønskværdige videnskabelige disput, samtidig giver den et samlet overblik over de emner, som den leksikografiske forskning tager op. I dette konferencebind fokuseres på:

- computer som leksikografisk værktøj
- valg af den empiriske basis

- betydningsangivelser
- grammatik i ordbøger
- historiografi

Fordelen ved en tematisk ikke fastlagt konference hhv. i det dertil hørende bind er, at der er lidt for enhver smag. Selvfølgelig vil jeg især anbefale artiklen af Jens Axelsen “Leksikografi og excentricitet”, som giver en læseværdig beretning om den islandske leksikograf Thorleif Gudmundsson Repp (1794-1857). Denne Repp har bl.a. været med til at udarbejde den dansk-engelske ordbog, som i lige linie er forfaderen for Gyldendals røde dansk-engelske ordbog.

Udarbejdelse af betydningsangivelser blive af mange opfattet som leksikografiens hovedopgave. Det er vel kun rigtigt for den monolingvale leksikografi, hvortil Ebba Hjort og Knud Troels Thomsen giver et instruktivt indblik i det daglige arbejde med den planlagte seksbinds ordbog over det danske sprog, som skal udkomme i 1998-1999. Et hovedproblem er omfanget af betydningsangivelserne. Dette spørgsmål diskuterer Karen Margrethe Pedersen i “Ordbog og encyklopædi”, hvor hun påviser, at det er umuligt at skelne skarpt mellem semantiske og encyklopædiske angivelser: Skal man i en ordbog oplyse om sproget og i et leksikon om sagen? Så enkelt er det ikke, påpeger K.M. Pedersen. En løsning på problemet kan måske være udarbejdelsen af alordbøger, som det beskrives af Sandro Nielsen i “Applicering af alordbogsprincippet”, idet en sådan ordbog intenderer at informere både om sproget og om sagen.

I alle former for ordbøger kan det være fordelagtigt at give oplysninger om ordenes grammatiske brugsmuligheder. Helt generelt, dog udelukkende med tyske eksempler, diskuteres det af Hans-Peder Kromann i en artikel, som udgiverne har udeladt i indholdsfortegnelsen. Mere specielt fremstiller Sven-Göran Malmgren problemerne under udarbejdelse af en svensk monolingval ordbog, som ønsker at give ordbogsbrugerne et så fuldstændigt billede som muligt af de almindelige komposita.

For blot 25 år siden arbejdede så godt som alle leksikografer udelukkende som empirisk basis med seddelsamlinger. Også ordbogsartiklerne blev skrevet på sedler, som så af en sekretær blev skrevet rent, hvorefter dette manuskript evt. blev skrevet af endnu engang under fremstillingen af satsen. Sådan er det ikke mere. Den empiriske basis består ved dialektordbøger stadig for en stor del af “gammeldags” sedler. Men også de kan scannes og dermed gøres lettere tilgængelig, hvilket demonstreres af Christian-Emil Ore i artiklen med den talende titel “Blandt fire millioner sedler”. Men ellers er det en tydelig tendens, at alle moderne ordbøger går ud fra et maskinlæsbart tekstkorpus. Herom refererer Kjeld Kristensen ud fra erfaringer med korpus til den danske ordbog. Ligeledes er det tydeligt, at også det videre leksikografiske arbejde i højere eller mindre grad er datamat-støttet. Andreas Drejer Nygaard beretter om mulighederne for en datamatstøttet vending af ordbøger, Dorthé Duncker og

Ole Norling-Christensen om genbrug af ordbogsdata, Anders Geertsen om redaktionsprogrammet Compulexis og endelig Claus Bo Jørgensen om parsing af ikke-strukturerede ordbogsdata under brug af programmet Gestorlex.

Mere end halvdelen af bidragene kan karakteriseres som værkstedsberetninger, der ud fra arbejdet med en konkret ordbog giver et indblik i arbejdet med en konkret ordbog og de deraf afledte generelle problemer. Her er medarbejderne fra projektet om en nordisk leksikografisk ordbog i særlig grad produktive bidragsydere: Hans Kristian Mikkelsen diskuterer lemmaselektionen, Ruth Fjeld ækvivalentselektionen og Bo Svensén den fagsystematik, som kan lægges til grund for arbejdet med den leksikografiske terminologi. Blandt de øvrige værkstedsberetninger kan nævnes bidrag af Sv. Eegholm-Pedersen om ODS-supplementet, om den skandinaviske ordbog af Birgitta Lindgren og om arbejdet med ordbog til maskinoversættelse af Anna Braasch.

Den teoretiske leksikografi (metaleksikografien) er inde i en rivende udvikling. Nogle leksikografer anser måske også den tiltagende teoretisering for unødvendig eller endda forstyrrende. En sådan diskussion føres ikke i bogen, men indirekte kan læseren mærke det pga. et teoretisk yderst inhomogent samlet indtryk. Herfor kan udgiverne ikke klandres, idet de har fået færdiggjort og udsendt et stort set velredigeret bind med et læsevenligt layout godt et år efter selve konferencen.

Henning Bergeholtz

Henning Vagn Jensen og Ole Togeby: *Brug sproget. Om skriftlig fremstilling*. København: Hans Reitzels Forlag, 1994

Brug sproget er en bog om skriftlig fremstilling, der ifølge forlaget og forfatterne er skrevet primært med henblik på danskundervisningen i gymnasiet og på HF. Der er imidlertid ingen tvivl om, at bogen også med fordel kan anvendes i andre sammenhænge, hvor der arbejdes med principper for skriftlig kommunikation som f.eks. på seminarier og universiteter.

Første udgave af *Brug sproget* udkom i 1981 og denne anden udgave er på enkelte justeringer nær (bl.a. ajourføring af opgaver og tilføjelse af et afsnit om det nye enhedskomma) identisk med første udgave. Når forlaget vælger at nyudgive Jensens og Togeby's bog netop i 1994, er der næppe tale om en tilfældighed. Undervisningsministeriet har nemlig for nylig sat ekstra fokus på skriftlig fremstilling i gymnasiet, idet alle gymnasieelever fra efteråret 1994 skal gennemgå et kursus i netop skriftlig fremstilling af et omfang på 10-15 timer. Kursets sigte er med udgangspunkt i nye principper for skriveundervisning (den såkaldte "procesorienterede skrivning") at gøre gymnasieeleverne

bedre til at skrive og at fjerne den usikkerhed og angst, gymnasieelever ifølge ministeriets fagkonsulent Klaus Jensen føler over for at skrive (Berlingske Tidende, d. 16/2 1994). Der er ikke tvivl om, at skriftlig fremstilling er oppe i tiden (omend emnet i disse år måske snarere er kendt under betegnelserne “kommunikation” og “formidling”), og med Undervisningsministeriets nye initiativ i gymnasiet må bogen siges at være højaktuel.

Det er naturligvis forfatterens hensigt, at bogens brugere skal blive bedre til at skrive. Den første betingelse for at blive en god skribent er ifølge forfatterne, at man lærer at *skrive bevidst*. Om bevidst skrivning hedder det i indledningen bl.a.:

“At skrive bevidst vil sige at man forholder sig til nogle regler for komposition, at man overvejer de mange mulige ledstillinger i en sætning, at man udnytter alle sprogets nuancer i ordvalget, og at man har gjort sig nogle forestillinger om relevansen af det man skriver. Når man skriver bevidst, er der altså tale om at foretage et valg mellem de mange muligheder der foreligger, ud fra formålet med det man skriver.” (p. 11)

Den bevidsthed forfatterne med rette lægger så meget vægt på vedrører primært teksters kommunikative dimension og sekundært deres sætningsgrammatiske dimension. Forfatterens gennemgående perspektiv på sprog er, at sproget udfolder sig i tekster, og at enhver tekst bærer præg af det samfund og den situation, hvori den er produceret. Denne erklærede pragmatiske tilgang til tekster har som konsekvens, at forfatterne i indledningen slår et slag for, at tekstproduktion i gymnasiet bør gøres mere realistisk og vedkommende for eleverne. Det skal være slut med udelukkende at skrive i den kunstige meddelelsessituation, hvor eleverne henvender deres tekster (herunder især den klassiske danske stil) til læreren. Det drejer sig derimod om at arbejde med meddelelsessituationer “hvor en skriftlig fremstilling kan udspringe af elevernes egne behov, eller hvor modtager er en anden end læreren.” (p. 11). Derfor opfordres eleverne til “at skrive til hinanden uden om læreren, eller til at skrive med udgangspunkt i deres egen situation, som elever, men også som aktive samfundsmedlemmer der ønsker medindflydelse” (p. 11). Forfatterne opfordrer endvidere til, at der arbejdes med helt andre typer af tekster, end gymnasieskolens bekendtgørelser og eksaminer lægger op til. Dette er formentlig begrundelsen for, at beskrivelsen af udvalgte tekststarters karakteristika får en så relativt fremtrædende plads (100 af bogens 250 sider).

Bogens ideologisk begrundede (forfatterens eget udtryk) komposition går fra helhed til del : “Fra samfundet, der fastlægger sproget, til institutionerne, der bruger det, over teksterne til tegnene og grammatikken.” (p. 12).

I kapitel 1: “Samfundet” (30 sider) argumenteres for forfatterens overordnede sprogopfattelse, ifølge hvilken samfundets indretning (produktionsmåde,

klasseforhold, medieforhold m.m.) har en afgørende indflydelse på sprogets udvikling og anvendelse. I kapitlet behandles bl.a. følgende emner: "socialisation", "sproglig socialisation", "sprog og bevidsthed", "sprog og diskrimination" og "klassesprog". I dette stærkt ideologisk markerede kapitel leverer forfatterne en beskrivelse af det danske samfund, som i sig selv er en bekræftelse af deres pragmatiske tilgang til tekster, ifølge hvilken meddelsessituationen (tid, sted, afsender-/modtagerrelationer m.m.) determinerer tekstens indhold og udformning. Beskrivelsen bærer således et umiskendeligt præg af at være produceret i et venstreorienteret universitetsmiljø i 70'erne. Der tegnes et ensidigt billede af det danske samfund som et stærkt klassesdelt samfund, hvor grådige kapitalister udbytter forsvarsløse arbejdere, som medierne fylder med borgerlig propaganda. Følgende passager giver et indtryk af den verdensopfattelse og den sprogbrug, der præger kapitlet:

"(...) Det betyder en undertrykkelse af arbejderklassens opdragelsesnormer fordi arbejdere sjældent eller aldrig ser deres form for opdragelse bekræftet i det omgivende samfund. En af konsekvenserne kan blive at normen om solidaritet med andre arbejdere svækkes til fordel for de mere individualistiske middelklassenormer. Derved kan arbejderklassen miste noget af sin styrke. Den stærke solidaritetsfølelse mellem arbejdere har hjulpet dem til en lang række forbedringer af deres kår gennem tiderne." (p. 16)

og

"I Danmarks Radio og i de fleste aviser udtrykker sproget en accept af de herskende forestillinger om samfundets indretning, og sprogbrugen er med til at udbrede den opfattelse i befolkningen at Danmark er et klasseløst samfund hvor de forskellige grupper indgår kontrakter med hinanden. For at sætte det i relief kan man sige at Danmarks Radios nyhedsformidling er borgerlig, liberalistisk indoktrinering fordi udsendelserne opdrager til en bestemt fortolkning af begivenhederne i verden." (p. 19).

I kapitel 2: "Institutionen" (27 sider) uddybes nogle af de aspekter, der berøres i kapitel 1. Især beskrives situationsbegrebet, og det knyttes sammen med institutionsbegrebet. Der opereres med 5 typer af institutioner: de økonomiske, de politiske, de statslige, de kulturelle og familieinstitutionerne. Den teoretiske ramme for fremstillingen er offentlighedsteorien, som den fremstilles i F. Mortensen og J. Møllers: *Offentlighed og massekommunikation*. Den særlige offentlighedsstruktur som vi ifølge Jensen og Togeby finder i vores industrialiserede kapitalistiske samfund beskrives. Der lægges bl.a. vægt på at skelne mellem 3 forskellige samfundsområder: det private, det offentlige og det statslige.

Offentlighedsteorien anvendes til at beskrive forskellige kommunikationstyper - f.eks. breve tilhørende det private område og avisartikler tilhørende det

offentlige - , og forfatterne redegør for deres opfattelse af, hvordan indholdsmæssige og stilmæssige konventioner gør sig gældende i forskellige kommunikationstyper.

Som læser af kapitlet får man det indtryk, at forfatternes ærinde ikke kun er skriftlig fremstilling, men også kritik af det borgerlige, kapitalistiske samfund, som vi lever i. Samme indtryk havde man efter læsningen af bogens første kapitel. Men mens der i kapitel 1 ikke var nogen forbindelse fra det store samfundsperspektiv og til de konkrete tekstmanifestationer, og kapitlet derved oplevedes som uvedkommende i forhold til bogens emne, så lykkes det forfatterne i kapitel 2 at knytte beskrivelsen af sprogets anvendelse i institutionerne og inden for de forskellige samfundsmæssige områder til det konkrete tekstuelle niveau. Kapitel 2 forekommer derfor væsentligt mere vedkommende for bogens erklærede emne (skriftlig fremstilling) end kapitel 1.

Kapitel 3 “Teksten” (118 sider) fremstår som bogens væsentligste kapitel. Efter en seks sider lang indledning, hvor den klassiske kommunikationsmodel kort skitseres, og der kort introduceres til den efterfølgende teksttypologisering, følger kapitlets fire delafsnit: A. Informerende tekster (52 sider), B. Argumenterende tekster (38 sider), C. Regulerende tekster (9 sider) og D. Komposition (13 sider).

Som det fremgår af delafsniternes overskrifter, har forfatterne valgt at behandle de tre vel nok bedst beskrevne teksttyper. Der er tale om en meget grundig behandling, idet forfatterne ikke nøjes med at behandle de tre typer på et overordnet niveau, men vælger (for de informerende og de argumenterende teksters vedkommende) at skelne mellem flere forskellige tekstarter. Om de informerende tekster (eller sprogbrugstyper, som er den betegnelse Jensen og Togeby benytter) hedder det: “(...) man kan skelne mellem flere forskellige tekstarter afhængigt af hvad der informeres om; er det noget der forløber i tid eller er det noget der er statisk eller helt uden for tiden; er det noget begrebsligt eller noget anskueligt?” (p. 75). På denne baggrund skelner forfatterne mellem følgende informerende teksttyper: *deskription* (beskrivelse af en ting), *personkarakteristik* (beskrivelse af en person), *miljøkarakteristik* (beskrivelse af et miljø, f.eks. et sted, et rum eller en by), *beretning* (beskrivelse af en række ikke-fiktive begivenheder og handlinger), *fortælling* (beskrivelse af en række fiktive begivenheder og handlinger), *reportage* (beskrivelse af en række ikke-fiktive begivenheder og handlinger, hvor afsender beskriver begivenhederne samtidig med at de sker), *referat* (beskrivelse af indholdet af en anden tekst) (referaterne underindeles yderligere), *redegørelse* (beskrivelse af ikke-anskuelige ting eller begivenheder, dvs. beskrivelse af begrebmæssige forhold) og *definition* (beskrivelse af begrebmæssige forhold, der er uden for tiden). Hver af disse typer af beskrivende tekster karakteriseres (bl.a. med valgte

eksempler), og bogens brugere opfordres til at arbejde med de øvelser, der er knyttet til de enkelte teksttyper.

Afsnittet om argumenterende tekster indeholder, foruden en tilsvarende beskrivelse af de enkelte argumenterende tekstarter, en udmærket gennemgang af nogle generelle karakteristika ved argumenterende tekster. Fra afsnittets overskrifter kan nævnes “argumentation og logik”, “spørgehorisont”, “modtagerrelevante spørgsmål”, “tidstypiske spørgehorisonter”, “det enkelte argument” og “dårlige argumenter”.

I afsnittet om regulerende tekster, som virker noget kortfattet i forhold til de to foregående, tager fremstillingen udgangspunkt i den såkaldte virkningstrappe. Herved forstår forfatterne en række psykologiske faser som afsenderen må sørge for, at modtageren gennemløber. I forbindelse med regulerende tekster må afsender ifølge forfatterne således sørge for:

- at påkalde sig *opmærksomhed*,
- at vække *interesse* for det problem som ikke er løst eller det behov som ikke er dækket
- at skabe *kendskab* til den løsning på problemet som afsender foreslår
- at skabe *overbevisning* for at den løsning, afsender foreslår er den bedst mulige
- at opfordre til *handling*.

Det sidste afsnit i kapitel 3 handler om komposition. I afsnittet skitseres de gængse principper for skrivning af tekstens indledning, krop (tekstens midterste del) og afslutning.

Kapitel 4 “Afsnittet” (32 sider) handler om informationsstruktur. Forfatterne anlægger to perspektiver på dette tema, et mikroperspektiv og et makroperspektiv (Mine termer. BL). Under mikroperspektivet behandles sammenhængen mellem syntaktisk struktur og betydning (dvs. sætningsplan), og under makroperspektivet gives der principper for, i hvilken rækkefølge man bør placere sine informationer inden for afsnittet (dvs. afsnitsplan).

Først et par ord om *mikroperspektivet*. Det er forfatternes udgangspunkt, at “(...) det samme indhold kan organiseres i sætninger i et afsnit på næsten uendelig mange måder.” (p. 195). Når man som tekstproducent står overfor at skulle formidle et indhold, bør man altid vælge den syntaktiske struktur, som passer bedst til indholdet. Og vurderingskriteriet er sætningernes læsbarhed. Forskellige syntaktiske strukturer og teksteksempler præsenteres, og deres læsbarhed kommenteres. Forfatterne, der baserer deres fremstilling på den klassiske sætningsanalyse, understreger, at der ikke er tale om en lærebog i dansk grammatik. Det forudsættes da også, at læseren kender sætningsanalysens principper.

Også emnet konneksion får nogle ord med på vejen. Konneksion er semantisk sammenkædning af udsagn ved hjælp af “forbindere” (konnektorer) som f.eks. *nemlig, altså, følgelig* osv.

Under *makroperspektivet* behandles *afsnittets* informationsstruktur bl.a. ud fra begreberne *nøglemening* og *delmening*. Et afsnit siges at bestå af et antal meninger. Som oftest vil - hævder forfatterne - én af disse fremstå som den vigtigste: *nøglemeningen*. Denne er den vigtigste, fordi den “(...) formulerer meningen med hele afsnittet mere generelt end de andre meninger, eller fordi den beskriver helheden mens de andre beskriver delene, eller fordi den giver tesen som de andre er argumenter i forhold til, eller fordi den omtaler selve begivenheden mens de andre omtaler biomstændigheder som årsager og forudsætninger eller virkninger.” (p. 205). *Delmeningerne* (dvs. de andre meninger i afsnittet) “(...) angiver (...) mindre vigtige sider af den sag, der fremstilles som en enhed i afsnittet. Her omtales specifikationerne, eksemplerne, argumenterne eller delene og omstændighederne.” (p. 205). I umiddelbar forlængelse af begreberne *nøglemening/delmening* gennemgås principper for disponering af afsnit.

Kapitel 5: “Sætningen” (32 sider) handler om sprognormer. Altså om sprogbrug der befinder sig et eller andet sted på skalaen mellem egentlige fejl (ex. et *tons* vs. *et ton*) og større/mindre afvigelser fra den alment udbredte sprognorm (ex. *pigen som der gik på trappen* vs. *pigen som gik på trappen*). Dette traditionelle og efterhånden noget fortærskede emne behandler forfatterne på en utraditionel og perspektivrig måde. I stedet for at opstille regler for “korrekt” sprogbrug søger de således at vurdere konsekvenserne af forskellige typer af fejl og uhensigtsmæssigheder i forskellige situationer. Herom skriver forfatterne bl.a.:

“For den der skriver studentereksamenstil eller en ansøgning er det meget vigtigt at der hverken er stavefejl, fraseologiske fejl, kommafejl eller sætningsbygningsfejl. Det kan få overvældende konsekvenser hvis man har det: man får ikke sin eksamen, eller man får ikke stillingen. (...). For dem der skriver i en offentlig sammenhæng eller på arbejdet, rapporten, breve til politiet, læserbrevet, gælder det at en enkelt fejl næppe har nogen betydning, men mange fejl, så mange at der bliver lagt mærke til dem, ikke får drastiske konsekvenser, men trods alt nogle. (...) I private breve og mere uformelle sammenhænge synes korrekthed ikke at spille nogen som helst rolle. Man kan måske blive lidt til grin hvis man laver for mange fejl i et privat brev, men det skal være meget slemt før nogen gider at reagere.” (pp. 236-237).

Ud over at vurdere konsekvenserne af mere eller mindre normafvigende sprogbrug gør forfatterne en del ud af at diskutere, hvad en sprognorm er for noget, hvorvidt man kan begrunde den, og hvorfor det kan være fornuftigt at have en sådan. Disse meget relevante diskussioner fremstilles klart og giver læseren en

glimrende indsigt i væsentlige aspekter af, hvordan sprog fungerer. Afsnittet afsluttes med en gennemgang af principperne for brugen af pausekommatering, grammatisk kommatering og det nye “enhedskomma”.

Brug sproget er en overordentligt vidtfavnende bog: afstanden mellem det meget overordnede og tekstfjerne perspektiv i kapitel 1 (samfundets organisation, menneskets socialisation og bevidsthed) og det meget specifikke og tekstnære i f.eks. kapitel 5 (stavefejl og kommasætning) er enorm. For den læser som anskaffer sig *Brug sproget* med den hensigt at blive bedre til at skrive, vil de første par kapitler formentlig forekomme overflødige. Der er meget langt fra den kapitalistiske produktionsmåde til f.eks. et læserbrevs udformning.

Som en konsekvens af forfatterens stærke betoning af tekstens situationsafhængighed optager beskrivelsen af udvalgte tekstarter meget stor plads i bogen (100 af bogens 250 sider). Det ligger i sagens natur, at forfatterne her lægger vægt på at beskrive de enkelte arters specifikke karakteristika. Denne stærke fokusering på det *specifikke* sker bl.a. på bekostning af en grundigere behandling af tekstuelle fænomener af mere generel karakter. Således afsættes kun ca. 12 sider til et så centralt emne som komposition. Når komposition er så væsentligt et emne, er det naturligvis fordi overvejelser vedrørende komposition er uomgængelige, hver gang man skal forfatte en tekst, *uanset hvilken tekstart den måtte tilhøre*.

Mens *Brug sproget* primært fokuserer på tekststruktur, så anlægger store dele af den nye litteratur inden for det tekstpædagogiske område i stadig højere grad et procesperspektiv på tekstproduktion. Procesperspektivet har vist sig pædagogisk værdifuldt, og det ville have beriget bogen, hvis den havde indeholdt en samlet beskrivelse af skriveprocessens faser (forberedelse, formulering og revision). Og dette så meget desto mere, når man ser bogen i lyset af det nye skrivetiltag på gymnasieområdet, der netop anlægger procesperspektivet på tekstproduktion (cf. ovenfor).

Til trods for disse indvendinger er *Brug sproget* en overordentlig nyttig bog, idet den indeholder et væld af oplysninger, der gør den til et godt værktøj i forbindelse med tekstproduktion. Især skal forfatterne roses for hele vejen gennem bogen at lette læserens arbejde med stoffet ved mange og velvalgte eksempler og opgaver.

Bo Laursen

Charlotte Jørgensen, Christian Kock & Lone Rørbech: *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat. København: Gyldendal, 1994*

Mange har en slags forfaldsforestilling om den offentlige debats udvikling “i de senere år”: tidligere var det “rigtige” debatter med saglige argumenter, hvor vinderen var den som havde de bedste argumenter. Det var en rationel debat, hvor sagen var i centrum. Nu er det hele bare blevet “pop” og “underholdning”, ja, selve ordet “retorik” er blevet synonymt med indholdsløs, tom snak, eller rent rygklapperi hvor man siger det, folk vil høre.

Denne type af “det var bedre før”-tankegang er oftest meget upræcis i sine påstande. Det er vage forestillinger om saglighed kontra retorik, uklare forestillinger om hvor lang tid det er siden, at alting var bedre, og specielt er eksemplerne af en bestemt type. Man henter nemlig sine eksempler fra fx afslutningsdebatter før folketingsvalg, og når så en part viser sig at gå frem siger man at “det var også bare fordi han...” og så kan man ellers finde netop dét, som skilte denne politiker ud: hans slips, hendes udringning, hendes fastholdelse af ét spørgsmål osv.

Denne form for argumentation viser to ting: for det første uviljen til at sige at man tabte fordi modstanderen havde bedre argumenter, for det andet det mylder af faktorer, som faktisk kan have indflydelse på, hvem der vinder stemmer i en offentlig debat. Der er så mange faktorer - aldersmæssige, kønsmæssige, udseendemæssige, socio-økonomiske, politiske, ideologiske - som alle virker samtidig. Man kan ikke isolere ét enkelt træk og sige, at det var netop dét som gjorde at hun vandt valget/debatten; man kan kun gætte. En valgssituation, som virkelig gælder, kan ikke behandles som et laboratorieeksperiment, hvor man varierer faktorerne en efter en.

Så vil man undersøge, hvordan man overbeviser i en offentlig debat, hvordan man vinder stemmer, har man et uoverstigeligt problem med materialet som gør, at man må nøjes med at opstille hypoteser som man ikke kan efterprøve. Hvis man da ikke kan finde en helt anden type af materiale, og det er præcist hvad tre retorik-forskere fra København har gjort. De har undersøgt “Bytinget”, en serie som gennem ca. 10 år og mere end 30 udsendelser i dansk tv lod to “advokater”, politikere eller andre offentlige personer, forsøge at vinde publikum for eller imod et aktuelt emne. Det som gør “Bytinget” til noget helt specielt er to ting: for det første blev udsendelserne indspillet i den mest repræsentative by i Danmark på dette tidspunkt (1975-85), nemlig Silkeborg, og publikum var udvalgt så de statistisk set var identisk med landsgennemsnittet. For det andet målte man publikums holdning før debatten og efter, så det var muligt at se hvor mange som havde skiftet mening i løbet af de to advokaters argumentering og deres udspørgning af egne og modstanderens vidner.

Situationen var altså unik, *fordi* publikum så ud som Danmarks befolkning, og *fordi* man kunne kvantificere retorikkens resultater - hvor mange stemmer der var blevet flyttet. Resultatet foreligger nu i en bog: *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat* skrevet af Charlotte Jørgensen, Christian Kock og Lone Rørbech, udgivet på Gyldendal. (Men hvorfor har et så stort forlag ikke skaffet sig et bedre computerprogram eller ofret lidt penge på korrekturlæsning; midt i bogen begynder der pludselig at dukke irriterende og forstyrrende delinger op: “teori for folkeafstemning er” (s 360) er et typisk eksempel. Der skulle stå “folkeafstemninger”, og det tager faktisk to-tre gennemlæsninger af sætningen, før man opdager det.) Det er en diger sag på 450 sider, og den er interessant såvel i et politisk som i et retorisk perspektiv, for her gennemgås ret så minutiøst alle de retoriske greb fra kropssprog til argumentationsstruktur, og ikke mindst påvises det hvilke greb der virker og hvilke, der ikke virker - og hvorfor.

De tre forskere tager deres teoretiske udgangspunkt i den nye retorik, især Perelman og Toulmin, og de arbejder i disses pragmatiske tilgangsvinkel. Som de selv opsummerer det i et citat fra afsnittet om Perelman, som afslutter et 20 sider langt afsluttende kapitel om “Hvem ved hvad om argumentation: “Hans [Perelmans] i vor sammenhæng vigtige anliggende er at argumentation udfoldes i konkrete, historiske situationer mellem mennesker der er underlagt tidens og fællesskabets forestillinger og værdisæt, og derfor ikke kan vurderes ud fra formelle, eviggyldige kriterier. Da målet for argumentation er at søge modtagerens tilslutning, må *modtageren* og argumentationens *virkning* nødvendigvis tænkes ind i vurderingen af argumentationens kvalitet.” (s 388) At arbejde med reelt eksisterende kommunikation i dens kontekst og med de kommunikerendes intention som vigtig faktor bliver således målet, og derfor må mange af de argumentationsteorier og metodikker, som har været i vælten de seneste 50 år forkastes. I det nævnte afsluttende kapitel gennemgår forfatterne positive og negative sider af kritisk argumentationsteori, reklameforskning, valgforskning, kvantitative metoder, den politiske kommunikationsforskning og Atkinson-skolen. Dette kapitel er et sobert og stærkt forsvar for hvad man kunne kalde den “pragmatiske realisme” i kommunikationsforskningen og burde indgå som pensum i introduktionskurser i massekommunikation.

Hvem er det så, der vinder de offentlige debatter i “Bytinget”? Det er ikke de hårdslående debattører, som latterliggør modstanderen, får folk til at le, og som ikke går i dybden med problemet. Det er faktisk slet ikke de “poppede” debattører, som vinder stemmer. Tværtimod er det de folk, som udstråler energi og engagement, som har fasthed i såvel kropssprog som argumentation, som anvender et præcist, relevant og vægtigt konkret eksempel - og som ikke forsøger at bagvaske modstanderen gennem at tildele denne selviske eller ufine bevæggrunde eller gøre ham til redskab for andre kræfter. Man skal tro på sin

sag, det skal kunne ses at den betyder noget for én, og man skal være imødekommende og venlig, men med et urokkeligt standpunkt. Det er altså tilsyneladende rationelle grunde, som får folk til at skifte standpunkt i løbet af en debat; at man skal optræde som en vinder for at vinde er vel næppe nogen nyhed, men at det ikke er tilstrækkelig kommer nok bag på mange, som synes at “det var bedre før”.

Men hvorfor synes så mange så, at det var bedre før? Årsagen, siger forfatterne, er den måde TV fremstiller politikere på. Der synes at herske en almindelig konsensus om, at man som politiker skal være af en speciel type for at gøre sig på TV: man skal have personlig udstråling, man skal kunne fatte sig i korthed, historien skal kunne fortælles i billeder, og så skal man have ét standpunkt, som man står fast på. TV vil have, at en politiker ser “spændende” ud på skærmen - mens vælgerne i “Bytinget” hellere vil have, at han ser spændt på den, han taler med. Hvad er det, der er galt?

Jørgensen, Kock & Rørbech opstiller som svar en hypotese, som virker troværdig: der findes to klart forskellige slags politisk kommunikation, der begge er effektive, men på hver sin måde. De kalder dem den *stemmesamlende* og den *stemmeflyttende* retorik. Den stemmesamlende retorik er den, som prioriteres i TV, og som sigter på at få vælgerne til at samles på grundlag af holdninger, som de har i forvejen. Det er en mobiliserende retorik, som prædiker for de frelste. Et eksempel er den danske fremskridtspolitiker Mogens Glistrup, som i 1973 samlede 16% af vælgerne, men de som viste deres højreorienteret ved at stemme på Fremskridtspartiet, var stort set højreorienterede i forvejen. Der flyttedes ikke stemmer fra den ene side af dansk politik til den anden, men mange førstegangsvælgere og sofavælgere blev opfanget af retorikken. Blandt andet ud fra dette kan man opstille en hypotese om, hvad den stemmesamlende retorik er god til: den kan mobilisere folk, som er enige i forvejen; den kan opfange folk, som ikke i var på talerens side i den konkrete sag, men som kan overbevises om, at det han siger stemmer med deres øvrige holdninger; den kan tiltrække ved-ikke-gruppen. Karakteristisk for denne retorik er de skarpe, korte formuleringer, de fortællende og billedlige træk, og en ideologisk argumentation ud fra generelle og overordnede begreber.

Problemet med TV er altså, at det fremmer én type retorik, som prædiker for de allerede troende, er kortfattet og “medial”. Resultatet bliver, at folk bliver trætte af såvel politik som af mediet, og især af kombinationen. Politikerlede er, ifølge forfatterne, en følge af en mediedækning der ikke tror på, at vælgerne selv tænker og er parate til at skifte side, hvis politikerne kan overbevise dem. Op til den franske afstemning om Maastricht-aftalen viste undersøgelser, at 37% af dem, som regnede med at stemme ja, nok mente at de *kunne* skifte mening. For nej-siden var tallet 34%. Der er ingen grund til at tro, at dette ikke er tilfældet i Danmark, men at ikke flere skifter side skyldes, at politikerne ikke

får lov til at argumentere i TV. Og TV er jo faktisk det eneste offentlige debatforum, der er tilbage; valgmødet er dødt, og folketingsdebatter går ikke ud på at overbevise nogen om noget, eftersom man har partidisciplin og allerede har aftalt, hvad folk skal stemme. Så den spændende undersøgelse af et debatprogram munder ud i en hård kritik af TVs forvaltning af den politiske debat. Bagved dogmerne om, hvad der er godt TV lurer “..en nedvurdering af befolkningen. Jo mere de håndhæves, des mere behandler TV seere som folk, der frem for alt skal underholdes, og når det skal gå seriøst til, værnes mod politikernes manipulationsforsøg. De skal have alt ind med billeder, de gider ikke høre længe om et og samme emne, de kan ikke holde interessen fangen under en længere talestrøm, og uden journalistisk mellemkomst vil de være ukritiske ofre for politikere og falde for deres intetsigende snak eller listige tale. Vores undersøgelse tegner ikke dette dystre billede af en forsamling af almindelige danske beslutningstagere.” Sådan slutter forfatterne af under overskriften “Vi efterlyser...”, men de får nok lov til at fortsætte efterlysningen. For der er vel ingen af de ansvarlige på TV, som læser bøger...

Orla Vigsø

Roger Källström: *Kongruens i Svenskan*. Göteborg: Nordistica Gothoburgensia 16, 1993

Hvor mange slags kongruens findes der? Vi ved, at verbet i mange sprog kongruerer med subjektet, at der er kongruens inden for nominalgrupper og at pronomener kongruerer med sine korrelater. I de sprog, vi normalt lærer, kongrueres der inden for følgende kategorier: person, numerus, kasus, genus og sommetider sexus.

Roger Källström, der i mange år har arbejdet med kongruens, forelægger nu den endelige version af sin disputats fra 1990. Emnet er kongruens i svensk, et emne, der viser sig at være betydeligt mere kompliceret, end man skulle tro. Han vælger at se kongruens i svensk på baggrund af en række andre sprog, idet han anfører, “att det är lättare att förstå och bedöma företeelser i ett visst språk om man kan relatera dessa företeelser till motsvarande företeelser i andra språk”, og gennemgår derefter begrebet kongruens med eksempler fra et halvt hundrede sprog, dels på baggrund af egne kundskaber, dels støttet af litteraturen.

Hvis man regner de personlige pronomeners distinktion i person til kongruens, har “troligen” alle sprog kongruens. Yderst almindeligt er det med distinktion i 3. persons pronomen, oftest i animation, sexus, numerus og genus. Verbalkongruens ser ud til at findes i langt over halvdelen af verdens sprog (sæd-

vanligvis med subjektet, men verbet kan også kongruere med det direkte objekt, det indirekte objekt, og i visse (få) sprog med adverbial). Som følge af formsystemets nedbrydning er verbalkongruens forsvundet i svensk, norsk og dansk.

Almindeligt forekommende er også kongruens inden for nominalfrasen, hvor alle slags attributter og appositioner kan kongruere med hovedordet. Endvidere kan - og det er ret almindeligt - det substantiviske hovedord kongruere i person med genitiv eller possessivattribut (fx. finsk og ungarsk). I det hele taget forekommer følgende kongruenskategorier: "numerus, genus/klass, sexus, animation, kasus, person, species" (bestemthed)" och artighetsnivå".

Af disse otte kongruenskategorier i verdens sprog kan man for svensks (og nærtstående sprogs) vedkommende udelukke den sidste. Svensk har kongruens inden for følgende områder: inden for nominalfraser, ved prædikative adjektiver og substantiver og ved anaforske pronomener. De anaforske pronomener betragtes som et særtilfælde inden for kongruensen og diskuteres ikke. Kategorierne animation, kasus og person spiller en marginal rolle i moderne svensk. Tilbage er numerus, genus, sexus og bestemthed, som diskuteres udførligt.

Et særligt problem i svensk (og i et vist omfang også i dansk og norsk) er inkongruent neutrumsprædikativ. På dansk kan vi sige: silden er god, men også: sild er godt. Denne type er langt mere almindelig på svensk: "Blommorna är vackra/Blommor är vackert, två älskare var omoraliskt, barn är jobbigt" etc. Det inkongruente neutrumsprædikativ har været genstand for megen opmærksomhed i forskningen. Blandt de mange tidligere bidrag der diskuteres, nævnes Olof Erikson, der sammenligner med en fransk konstruktion: "Söndager är trist - C'est triste, les dimanches. Två glas är ganska harmlöst - Deux verres, c'est assez inoffensif". Også på engelsk kan en formel inkongruens angive, hvordan kontrollørens reference skal opfattes: "No reports is better than negative reports", "Unleashed dogs on city walks threatens the health and welfare of law-abiding citizens". Inkongruens på svensk - og andre sprog - kan altså signalisere, at subjektets reference ikke er den normalt forventede og at subjektet har egenskaber, som gør det til et mindre typisk subjekt. Analysen af dette problem er som de øvrige dele af bogen yderst grundig og virker overbevisende.

Jørgen Christensen

Allan Karker: *Dansk i tusind år*. København: Modersmål-Selskabet/C.A. Reitzels Forlag, 1993

Bøger om sproghistorie er vi ikke forvænt med i Danmark; det seneste store værk, Peter Skautrups *Det danske sprogs historie I-V* udkom 1944-70. At der ikke er kommet nogen sproghistorie siden, skyldes især den omstrukturering af danskstudierne, som fandt sted på universiteterne efter 1968. Sproghistorie og hvad dertil hørte forsvandt, og faget "dansk" blev i højere grad et spørgsmål om socialisations- og kommunikationsteori end om nordisk filologi. Den historie er velkendt og gennemdebateret; hvad der er mere interessant er, om vi nu kan forvente en stigende interesse for sproghistorien, på samme måde som de unge studerende ønsker at erhverve sig færdigheder i andre, "klassiske" discipliner. At man fra Modersmåls-Selskabet måske forventer, men i alt fald gerne ser, en sådan interesse, kommer til udtryk i udgivelsen af Allan Karkers *Dansk i tusind år* som selskabets årbog for 1993.

Bogen henvender sig til folk uden specielle forudsætninger, og på dette bør den også bedømmes. Der er ikke tale om en afløser for Skautrups store værk, selv om det kunne være tiltrængt; bogen skal, med forfatterens ord, gerne "skærpe appetitten" på en ny stor sproghistorie.

Bogen er opbygget som en samling af tekster og tekstuddrag, forsynet med oversættelse af enten hele teksten (for de ældstes vedkommende) eller af de ord, som ikke er umiddelbart forståelige for en nutidig læser. Teksterne grupperes ofte i bundter, og mellem bundterne står så selve sproghistorien, skrevet som gennemgang og perspektivering af teksterne. Denne disposition gør bogen letlæst; man læser (med hjælp fra oversættelserne) nogle tekster, hvorpå man får forklaret, dels hvad der rent sprogligt er specielt med teksterne, dels hvilken social og historisk kontekst, de skal ses i. Forfatterens sigte er således bredere end den rene sproghistorie; kommentarerne giver et kulturhistorisk perspektiv på teksterne, og i en række af dem kan man faktisk se et tilløb til en still historie. Dette er et stort plus, for sammenhængen mellem stilen og forbillederne er i høj grad bestemmende for det danske skriftsprogs udvikling.

Karkers valg af tekster er for en stor dels vedkommende behageligt befriet for "kanon"-tankegang. Selvfølgelig er der visse tekster, som det er svært at undgå i en teksthistorie (landskabslovene for eksempel), men ellers er udvalget tydeligvis gjort med det for øje, at teksterne skal kunne sige noget interessant om udviklingen i det danske sprog grammatisk, syntaktisk og stilistisk. Dette bliver især tydeligt, når vi nærmer os moderne tid; de små artikler fra Jyllandsposten 1884, som er medtaget, giver en nyttig påmindelse om at sproget ikke kun benyttes af forfattere og lærde. Et andet perspektiv er det nordiske, som belyses gennem nedslag i dels runestenene sprog, i landskabslovene og i Biblen; for den sidstes vedkommende såvel på 1500-tallet som i moderne tid.

Taget under et giver Karkers bog en bred og letlæst (og med et for danske bøger forbløffende lille antal korrekturfejl) indføring i de forhold, som har været bestemmende for, hvordan dansk ser ud i dag, og hvordan dansk adskiller sig fra de øvrige nordiske sprog. Bogen er en glimrende introduktion til et emne, som har en naturlig plads i danskundervisningen på universitetsniveau, og den vil sandsynligvis også være tilstrækkelig for de fleste. Af pædagogiske grunde kunne man derfor have ønsket sig en mere skematisk og overskuelig opstilling af hovedtrækkene i udviklingen, eventuelt i form af en tidstavle, men det er en mindre indvending.

Orla Vigsø

Christer Laurén: *Fackspråk. Form, innehåll, funktion.* Lund: Studentlitteratur, 1993

1. Indledning

Det foreliggende arbejde er et forsøg på at kombinere to tekstgenrer: dels en indføring i fagsprogsforskningens teori, metode og historie og dels en forskningsrapport fra et projekt, der specielt beskæftiger sig med beskrivelse af specifikke sproglige træk ved en række svenske fagsprog. Der er tale om en kombination af teori og praksis. Dermed er det en nordisk pendant til de tyske arbejder af Möhn/Pelka (1984) og Fluck (1992), der er genstand for denne anmeldelse, men med en stærkere betoning af det fagsprogsteoretiske og -metodiske aspekt end tilfældet er i de tyske arbejder. Og som det vil fremgå af anmeldelsen, er resultatet af denne kloning blevet et meget læseværdigt produkt.

Laurén anfører, at der inden for forskningen i nordiske sprog og her specielt svensk er opstået et decideret forskningsmæssigt hul mht. fagsprogsforskningen, hvis man sammenligner med forskningen i nationalsprogene i resten af Europa. Det er dette hul, den foreliggende bog (som er et resultat af forskningsprojektet "Svensk Fackspråk" ved Universitetet i Vaasa, Finland) ønsker at være med til at lukke. Forfatterens gennemgang af forskningen i svensk inden for de sidste 50 år viser, at der udover studier af det juridiske fagsprog læsbar- og forståelighed, udført af Britt-Louise Gunnarsson i starten af 80'erne og terminologiske arbejder specielt på det tekniske område (Tekniska Nomenklaturcentralen) kun findes meget spredte arbejder, som forsøger at bestemme den karakteristiske sproglige profil for sprogbrugen inden for bestemte fagområder. Laurén fører dette tilbage til, at forskningen i svensk og finsk sprog i høj grad har været rettet mod den amerikanske og engelske form for strukturalisme, som er meget koncentreret omkring sproget som system og i mindre grad

beskæftiger sig med sprogbrugen, med sproget som en social kendsgerning. Det er vanskeligt at sige, om det er her, årsagen skal findes. I Danmark, hvor antallet af arbejder om dansk fagsprog, som ikke blot er udført som del af en interlingual kontrastering af sprogbrugen, er lige så lavt som i Sverige, er årsagen snarere, at man i meget høj grad har opfattet sprog som en social kendsgerning og derfor kun i ringe grad har beskæftiget sig med sproget som struktur. I stedet er der blevet fokuseret på forhold, der ligger til grund for teksters udformning. Også inden for forskningen i dansk sprog er der mangel på arbejder, der på lingvistisk grundlag forsøger at forklare faglig sprogbrug som kombination af sprogsystem og tilgrundliggende situation.

Det anmeldte arbejde er opbygget således, at der indledes med en indføring i den fagsprogsopfattelse, der ligger til grund for arbejdet. Herefter behandles i kapitel 2 de videnskabsdiscipliner, som danner grundlag for den moderne fagsprogsforskning. Kapitel 3 beskæftiger sig med et hovedspørgsmål i fagsprogsbeskrivelsen, nemlig hvilke dele af et fagsprog der kan siges at være arbitrære og hvilke der er motiverede af de specielle formål, der skal opfyldes med fagsproget. Kapitel 4 beskriver korpus og grundlæggende metodologi i projektet "Svensk Fackspråk", og Kap. 5-7 dokumenterer tre delanalyser fra projektet (termbestand, semantiske roller, temaspredning). Endelig foretages i Kap. 8 en sammenfattende diskussion af analysernes resultater mhp. at komme med generelle udsagn om de undersøgte fagsprog. Jeg vil i det følgende ikke give en gennemgang af alle de aspekter, der behandles i den anmeldte bog, men i stedet i hvert kapitel koncentrere mig om et eller flere centrale aspekter.

2. Hvad er et fagsprog?

Det første og vigtigste spørgsmål, man stilles overfor som forfatter af et værk om fagsprog, er spørgsmålet om, hvilken fagsprogsopfattelse man ønsker at propagere. Laurén vælger en efter min mening både rigtig og perspektivrig løsning. Han ser fagsprog som et begreb, der "hör till de utgångspunkter för forskning som det ligger i sakens natur att man inte kan definiera slutgiltigt, man tolkar dem" (s. 9). Hermed undgås diskussionen mellem forskellige forskere med forskellig erkendelsesinteresse om, hvad der er den rigtige fagsprogsdefinition og deraf følgende også den rigtige inddeling af fagsproget. Fagsprog er ikke en bestemt objektivt givent størrelse, som det blot gælder om at gå ud og finde i verden. I stedet er fagsprog et udsnit af et nationalsprog, og udsnittet kan variere alt efter erkendelsesinteresse hos forskeren. Som eksempler nævner Laurén, at en leksikograf og en forsker, der undersøger mundtligt fagsprog, sandsynligvis vil have forskellige afgrænsninger af deres undersøgelsesobjekt, selv om de f.eks. begge beskæftiger sig med bilindustriens fagsprog.

Termen 'fagsprog' anvendes i det foreliggende arbejde som samlebetegnelse for alle former for sprogbrug, som bruges af eksperter (eller vordende eksperter) inden for et område ved kommunikation med andre eksperter (eller vordende eksperter). En sådan sprogbrug kaldes en 'teknolekt'. En teknolekt konstitueres primært af en faggruppe, dvs. en gruppe af mennesker, som er eksperter inden for det samme felt, og af den faglige viden, som denne faggruppe deler. Det kan dreje sig om et teoribaseret fag (f.eks. kemi) eller om et primært håndværksbaseret fag (f.eks. fotografering). Sidstnævnte vil ofte have elementer fra en række teoribaserede fag, som det bygger på, uden at videreudvikle disse teorifag (f.eks. kemi, fysik og kunstteori i fotograferingens tilfælde).

Som det fremgår af den givne fremstilling, drejer det sig ved teknolekter om en ganske inhomogen størrelse. Det konstituerende træk, faget, er defineret så vagt, at både universitetsfags sprog, håndværkssprog, sprogbrugen inden for bestemte industrigrene og den sprogbrug, der anvendes i forbindelse med udøvelse af hobbyaktiviteter som f.eks. frimærkesamling kan betegnes som teknolekter, for blot at nævne nogle eksempler. Bestemmende for konstitueringen af en teknolekt er i høj grad, om der kan fastlægges en homogen gruppe af eksperter, som anvender en bestemt sprogbrug. Gruppesprogsaspektet af den faglige sprogbrug får hermed en afgørende betydning for definitionen. Denne fokusering på gruppesprogsaspektet vanskeliggør en homogen kategorisering af fagsprog, men efter min overbevisning er det den mest adækvate måde at behandle fagsprog på. Fagviden, som er en anden konstituerende faktor, er jo ikke noget, som er givet uafhængigt af personer, men derimod bundet til bestemte personer. Denne binding til personer gør samtidig, at et bestemt fags viden kun vanskeligt lader sig adskille fuldstændigt fra viden om andre fag. For forskellige fags viden kan være til stede på samme tid hos en person, alt efter hvilke grupper denne person indgår i, og dermed vil både viden og de sproglige elementer, der anvendes for at henvise til viden, kunne påvirke hinanden. Den brede definition af teknolekter ligger således i forlængelse af Lauréns opfattelse af fagsprogsdefinitionen som et udgangspunkt for forskningen, som et betragtningsperspektiv snarere end en objektivt givent genstand.

Teknolekter defineres som "det språkbruk som används i kommunikationen mellan experter på tal om det gemensamma fackområdet" (s. 14). Hermed kan en teknolekt kun befinde sig på de højeste ekspertfaglighedsniveauer af den faginterne kommunikation. Imidlertid er Laurén ikke fuldstændig konsekvent i sin brug af denne benævnelse. Således taler han også om en vertikal strukturering af en teknolekt, alt efter afsender-modtager konstellationen, men ifølge definitionen er en sådan strukturering kun mulig inden for meget snævre grænser. Det forekommer mig, at Laurén her på den ene side forsøger en god afgrænsning af teknolektbegrebet ved at relatere det til et bestemt vidensniveau, men på den anden side ikke ønsker at opgive det brede, genstandsorien-

terede fagsprogsbegreb (alle tekster, der beskæftiger sig med emner fra et fagområde, hører til dette fagområdes fagsprog). Det ville efter min mening her være bedre at vælge en løsning, hvorefter der skelnes mellem genstandsorienterede 'sagsprog', som kan have forskellige ekspertfaglighedsniveauer, og gruppe- og vidensorienterede 'teknolekter', som er delmængder af sådanne sagsprog.¹ Dermed ville det være muligt at adskille forskellige aspekter af fagorienteret sprogbrug.

3. Fagsprogsforskningens rødder

I bogens andet kapitel ("Forskning i fackspråk") behandles de videnskabsdiscipliner, som ifølge Laurén har haft størst indflydelse på udviklingen af den moderne fagsprogsforskning. Det drejer sig her først og fremmest om filosofien, der allerede med Platon arbejdede med sammenhængen mellem menneskets forestillinger og deres udtryk og med at skabe et sprog, der var adækvat til at udtrykke den tænkning, filosofien arbejder med. Her har terminologien som videnskab mellem filosofi og lingvistik i høj grad taget afsæt.

Endvidere henviser han til, at den moderne fagsprogsforskning i højere grad har sin rod i de traditionelle filologier med deres beskrivelser af sprog og kultur end i den strukturelle systemlingvistik, der udvikledes med basis i de Saussure og som fokuserer på sproget. Forløbere er dialektologien, der i høj grad tog udgangspunkt i beskrivelser af ord anvendt inden for de gamle håndværksfag, videnskabshistorien, som også inddrager sproget i beskrivelsen af videnskabernes udvikling, Wirtschaftslingvistik, som gennem sproglige undersøgelser forsøgte at få viden om udviklingen inden for handel og købmændskab i forskellige lande, og Pragskolens arbejde med funktionalstile som autonome funktionelle systemer, der modsvarer de specielle krav, anvendelsesformålet stiller til sprogbrugen. I denne rodfæstelse i ekstrasprogligt orienterede traditioner ser Laurén også årsagen til, at den pragmatisk og kognitivt orienterede tekstlingvistik med sin baggrund i retorik og situationsbeskrivelse spiller så stor en rolle i den ikke-terminologiske fagsprogsforskning.

4. Den funktionalistisk orienterede fagsprogsforsknings hovedspørgsmål: Arbitraritet - nonarbitraritet i fagspecifikt sprog?

Laurén anser med rette relationen mellem faglig situation og sproglige elementer for at være et grundlæggende emne i arbejdet med faglig sprogbrug: hvor er udvalget af sproglige elementer arbitrært og hvor er det motiveret af bestemte elementer i situationen? Viden herom er nødvendig i didaktiske sammenhænge, i forbindelse med oversættelser og i høj grad også i forbindelse med den sprogplanlægning, som terminologividenskaben har som sit hovedformål. Rent logisk orienterede forslag til sprogforbedring har her væsentligt

¹ Lauridsen et al. (1991), 129.

ringere udsigt til succes end sådanne, som baserer sig på viden om den eksisterende sprogbrug. Kun gennem viden på dette område kan der ske en effektivisering af den faglige sprogbrug, så den lever op til de kommunikative krav, der stilles fra fageksperternes side.

Et ikke-arbitrært træk ved fagsprog er termbestanden. På det sprogstrukturelle plan er dette træk det eneste, som binder alle teknolekter sammen. Den er ifølge Laurén et direkte udtryk for den strukturerede begrebsverden, der ligger til grund for et fag. Men der er forskel på, hvor udviklet denne begrebsverden er. Med grundlag i videnskabsteorien skelner Laurén her mellem videnskaber, som måler og vejer genstande i verden og herudfra primært formulerer generelle lovmæssigheder (nomothetiske videnskaber), og videnskaber, som primært undersøger sammenhænge i det undersøgte objekt, men uden at forsøge at formulere egentlige generelle lovmæssigheder (idiografiske videnskaber). Et typisk eksempel på det første er naturvidenskaberne, på det sidste historievitenskaben. Den første type videnskab vil typisk udvikle et meget fint forgrenet og ret stabilt net af begreber, da formuleringen af generelle regelmæssigheder og kategoriseringen af det undersøgte medfører fokusering på det generelle og gentagne ved de undersøgte objekter. Derimod er begrebssystemet mindre omfattende inden for de idiografiske videnskaber, da man her skal tage hensyn til det enkelte objekts særkendetegn i højere grad end til generelle træk ved objektet.

På basis heraf opstiller Laurén den hypotese, at teknolekter fra videnskaber, som har et omfattende begrebs- og termsystem, vil have en lavere grad af syntaktisk kompleksitet end teknolekter fra videnskaber med en mindre udviklet termbestand. Årsagen skulle være, at teknolekter med mange termer kan udtrykke komplekse sagforhold via termerne, mens en teknolekt med færre termer istedet må anvende syntaktiske midler for at udtrykke sådanne forhold. Hertil kommer endvidere forskelle i traditionelle tænke- og argumentationsmåder inden for de forskellige videnskaber, som også har betydning såvel for syntaktisk kompleksitet som for anvendelse af f.eks. modalverber og argumentative konnektorer. Disse hypoteser er i projektet "Svensk Fackspråk" forsøgt testet gennem kontrasteringer med tilsvarende teknolekter i andre sprog, med andre teknolekter inden for samme sprog og mellem tekstgenrer på de enkelte faglighedsniveauer inden for samme fagområdes sprog.

5. Beskrivelse af konkrete fagsprog

Det undersøgte korpus består af tekster fra seks forskellige teknolekter, nemlig juridisk, virksomhedsøkonomisk (revision), datateknisk, elteknisk, kommunikationsteoretisk og lingvistisk (grammatisk) teknolekt. Hver teknolekt er repræsenteret ved 7500 løbende ord. Disse 7500 ord fordeler sig på tre forskellige genrer (lærebøger, håndbøger og videnskabelige artikler) med 2500

ord fra hver. Teknolekterne er udvalgt sådan, at de videnskaber, der ligger til grund for dem, kommer fra begge ovennævnte grupper og således at der er forskel i deres alder. Hermed skulle det være muligt at teste hypoteserne om forskellige karakteristika ved de tilgrundliggende videnskaber som motivering for karakteristika ved teknolekterne. Korpusset er altså relativt bredt sammensat, men ikke alt for omfattende. Det er værd at bemærke, at der i den konkrete undersøgelse fokuseres på videnskabelige teknolekter, uden at dette valg bliver begrundet nærmere. Det kunne have været interessant at høre, om Laurén ser grundlæggende forskelle på f.eks. videnskabelige og håndværksmæssige teknolekter, og om disse er af sproglig eller af vidensstrukturel art.

Laurén vælger bevidst en heuristisk undersøgelse af udvalgte sproglige træk ved sin analyse frem for en undersøgelse, der skal teste en sprogteori. Også her skinner hans opfattelse af fagsprogsforskning som en videreudvikling af filologien snarere end af systemlingvistikken igennem. Den heuristiske undersøgelse styres af hypoteser, som dannes ud fra kendskabet til en ekstra-sproglig sammenhæng som f.eks. en videnskabs karakteristika eller formålene med anvendelse af en bestemt teknolekt. Der bliver således tale om en kvalitativ snarere end en kvantitativ undersøgelse.

En sådan tilgang har efter min opfattelse da også de bedste muligheder for at udsige noget relevant om en teknolekt. Eftersom kun en meget lille del af en teknolekts sproglige materiale konstrueres efter specielle grammatiske regler, vil det næppe være givtigt at antage helt nye sprogsystemer for en teknolekt. En teknolekts autonomi består i dens sproglige materiales funktionsadækvathed og i deraf følgende højere frekvens i anvendelsen af bestemt sprogligt materiale. Dette kan naturligvis beskrives rent sprogstatistisk gennem mekaniske undersøgelser af forskellige elementers forekomst. Også her vil imidlertid gælde, at mange ord, vendinger og konstruktioner vil vise sig ikke at forekomme signifikant hyppigere i en teknolekt end i en anden. Derfor kan et udvalg af sproglige træk, som så undersøges i korpus, i stedet anses for at være en adækvat metode, selv om et sådant udvalg altid må bero på hypoteser, og selv om det ikke giver et så bredt billede af en teknolekts bestanddele. Til gengæld kan det give en mere præcis afdækning af forskelle mellem teknolekter og derigennem viden om betingelserne for sproglige forskelles opståen. Endvidere forhøjes anvendeligheden af de fundne resultater derved, at de relateres til et ekstra-sprogligt element. Derved udsiges netop ikke blot noget om det sprogsystem, der danner grundlag for sproganvendelsen i teknolekten, men derimod om selve sproganvendelsen og dens betingelser. Dog anser jeg det i høj grad for vigtigt, at sådanne anvendelsesstudier i lighed med hvad der er tilfældet i det foreliggende arbejde betjener sig af det systemlingvistiske instrumentarium. I centrum for fagsprogsundersøgelser må stå ønsket om at forklare sam-

menhængene mellem det sproglige og det ekstra-sproglige, ikke at forklare det ekstra-sproglige.

I Lauréns tilfælde drejer det sig ved analyserne primært om indholdbeskrivelser. Det, der undersøges, er termbestanden (termtæthed, termernes alder og historie), semantiske roller (hvilke roller forekommer, hvordan er de kombineret) og temaspredningen. Gennem disse semantisk orienterede undersøgelser er det muligt at undersøge relationer mellem specielle træk ved teknoлектen og den tilgrundliggende videnskab. For gennem semantikken får Laurén netop tilgang til det, der adskiller de undersøgte videnskaber, nemlig deres måde at behandle deres objekt på.

Mht. termtæthed er der som antaget i hypoteserne en sammenhæng mellem på den ene side et fags alder og historie og ønsket om kategorisering af dets objekt og på den anden side det relative antal termer, der anvendes i teknoлектens tekster. Gamle fagområder som jura og grammatik og traditionelt normerede områder som elteknikken har en væsentligt større termtæthed end de øvrige undersøgte fagområder. Samtidig siger termtætheden noget om, hvordan den traditionelle fremstillingsform er inden for et fagområde. Stor termtæthed betyder, at der forudsættes en høj grad af faglig viden for at kunne forstå tekster skrevet i områdets teknoлект. Lav termtæthed betyder derimod, at den terminologiserede og dermed forudsatte viden ikke spiller så stor en rolle i fremstillingen. Alder og tradition har også stor betydning for de termdannelsesmønstre, der kan iagttages ved undersøgelse af termers etymologi. Her gælder for alle undersøgte teknoлекter, at latin og tysk har været de mest indflydelsesrige sprog, latin som hyppigste oprindelsessprog for termer og tysk som hyppigste direkte udlånsprog. Som et kuriosum kan det endvidere nævnes, at dansk inden for den svenske lingvistiske teknoлект har fungeret som det næsthypigste direkte lånesprog (tysk 58 %, dansk 21 %).

Den anden semantisk orienterede analyse, Laurén foretager, er en undersøgelse af de semantiske roller i korpussets tekster. Grundlaget er en beskrivelse af seks roller (cause, patient, object, goal, source og time) og deres specificationer. Disse rollers fordeling og kombination undersøges dernæst på teknoлекterne og sammenlignes endvidere mellem de repræsenterede genrer. Herudfra tegnes så semantiske profiler for de enkelte teknoлекter. Ifølge resultaterne er den juridiske teknoлект f.eks. karakteriseret ved i høj grad at have mennesket som handlende, ligesom tidspunkter og abstrakte objekter er hyppige. Datateknik er karakteriseret ved at have en meget menneskenær teknoлект, mens elteknikken i væsentligt mindre grad tematiserer den handlende. I stedet er her hensigt, mål, tidspunkt, sted og konkrete objekter hyppige. Disse semantiske profiler afspejler hensigten med teknoлекternes tekster og fagområdernes forskellige traditioner og tænkemåder.

Denne delanalyseresultater er yderst interessante, men fremstillingen vil le efter min mening have vundet, ved at Laurén i indledningen til kapitlet ikke, som han nu gør det, uden diskussion havde oplistet kritikpunkter mod analyser af semantiske roller. Efter læsningen af indledningen sidder man tilbage med en fornemmelse af, at analysemetoden er uanvendelig, og det kommer derfor egentlig som en overraskelse, at Laurén alligevel gennemfører analysen efter denne metode. Der mangler begrundelser for at benytte metoden på trods af dens anførte svagheder. Sådanne begrundelser kunne være, at analyserne rent faktisk kan gennemføres af flere personer uafhængigt af hinanden og give ens resultater. Analyseresultaterne har således intersubjektiv plausibilitet. Når Laurén i sin bog ellers med rette sværger til subjektiviteten i forbindelse med fastlæggelse af analysegenstand og opdeling af fagsprog, kan det undre, at lignende begrundelser mangler i forbindelse med denne delanalyse.

Den sidste og korteste delanalyse angår temaspredningen i de undersøgte tekster, specielt mønsteret mht. genoptagelse eller skift af tema. Her ses en generel tendens til, at videnskabelige artikler på tværs af teknolekterne har en højere grad af temagenoptagelse end håndbøger, mens forskellene imellem teknolekterne ikke er betydende. Dog udskiller teknolekterne JUR og EL sig derved, at JUR har færre gentagelser og mere sammenvævede temarækker, mens EL har væsentligt flere gentagelser end de øvrige teknolekter og i høj grad afslutter et tema, før det næste indføres. Også her ses altså traditions- og argumentationsbetingede forskelle mellem nogle teknolekter, selv om forskellene ikke er så omfattende som ved de to øvrige delanalyser.

Hvad angår præsentationen af den anvendte analysemetode falder det på baggrund af min kritik af indledningen til den midterste delanalyse i øjnene, at Laurén ved denne sidste delanalyse explicit anfører, at han har gennemført analysen sammen med to andre lingvister og dermed sørget for den intersubjektive plausibilitet af resultaterne. Det er således sandsynligt, at dette også har været tilfældet ved den midterste delanalyse, men i fremstillingen er der ikke henvist til en sådan plausibilisering.

6. Afslutning og sammenfatning

Hvad angår den ovenfor nævnte hypotese om, at høj alder og høj grad af ønske om kategorisering af undersøgelsesgenstanden skulle føre til lav syntaktisk kompleksitet og omvendt, viser det sig i den afsluttende diskussion i bogens kapitel 8, at den stemmer rimeligt med de fundne data, undtagen ved den juridiske teknolekt. Her har man både høj alder, stort kategoriseringsbehov og høj grad af syntaktisk kompleksitet. Laurén behandler ikke dette resultat nærmere, men henviser blot til det som et muligt modbevis mod hypotesen. Det kunne antyde, at termbestanden spiller en mindre rolle for den syntaktiske kompleksitet end antaget af Laurén, og at den udslagsgivende faktor i stedet er traditio-

nelle fremstillingsformer og behov for argumentation snarere end præsentation af sammenhænge. Også denne min tolkning er dog blot en hypotese, som i givet fald må undersøges nøjere på data.

Som det næppe kan have undgået læserens opmærksomhed, er det min opfattelse, at der her er tale om en meget læseværdig bog, som hos mig har givet anledning til en del tanker om fagsprogene og deres udforskning. Den teoretiske tilgang er velargumenteret og viser sig gennem de praktiske analyser at være plausibel, og man sidder efter læsningen af bogen tilbage med en følelse af at vide mere både om baggrunden for fagsprogsforskningen og om sammenhængen mellem sproglige og ekstra-sproglige træk ved konkrete svenske teknolekter. I visse tilfælde har man en følelse af, at bogen måske er blevet til i et rigeligt raskt tempo, da nogle pointer tages op flere gange i løbet af bogen. Dette gælder både terminologien og dens forankring i filosofien og Lauréns læsning af Platons "Staten" som et plædoyer for et fagsprog. Disse dele tages op flere gange, uden at det virker indlysende, at de ikke blot behandles et sted. Men dette kritikpunkt rækker ikke ved min generelt positive vurdering af arbejdet.

Litteratur

Fluck, Hans-Rüdiger (1992): *Fachsprachen*. München.

Lauridsen, Ole / Theis Riiber / Henning Søndergaard (1991): Erstellung eines dänischen und eines deutschen Textkorpus - Fachsprache Gentechnik. In: *Hermes* 6; 125-138.

Möhn, Dieter / Roland Pelka (1984): *Fachsprachen. Eine Einführung*. Tübingen.

Jan Engberg

Harry Näslund: *Referens och koherens i svenska facktexter*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet, 1991

Denne svenske doktorafhandling er baseret på en større undersøgelse af svenske fagtekster *Facktexter under 1900-talet*, som er foretaget af en gruppe forskere under ledelse af Britt-Louise Gunnarsson ved Institut for nordisk sprog ved Uppsala Universitet. Det overordnede formål hermed har været ud fra et semantisk-pragmatisk perspektiv at kortlægge såvel diakrone som synkrone forskelle mellem forskellige fagteksttyper fra forskellige fagområder. Der foretages en inddeling i videnskabelige og populærvideenskabelige tekster fra den økonomiske, tekniske og medicinske sfære (s. 15). Sammesteds præciseres det ydermere, at man intenderer at studere disse tekster med den respektive samfundsmæssige og idéhistoriske kontekst for øje. Der er foreløbig kommet

to doktorafhandlinger ud af denne undersøgelse; den først udkomne er af Björn Melander (Melander 1991), som i øvrigt har arbejdet tæt sammen med forfatteren til genstanden for nærværende anmeldelse.

Afhandlingen er opdelt i 9 kapitler. De 4 første er overvejende teoretisk orienterede, de efterfølgende fire har en praktisk overvægt, mens det sidste former sig som en sammenfatning og diskussion af de fremlagte resultater.

Kapitel 1 (indledningen) tjener som en ganske kortfattet redegørelse for tidligere bedrevet fagsprogsforskning i almindelighed, for fagsproglig analyse af 'referensbindingar' (hvad der menes hermed, vil jeg komme ind på senere) i særdeleshed og naturligvis for projektets udformning og formål.

Kapitel 2 er en nærmere præsentation af det empiriske materiale. Man har meget fornuftigt begrænset sig til enkelte områder inden for hver af de ovennævnte videnskabelige discipliner, for økonomi er det bank- og pengevæsen, for teknik er det elteknik, og for medicins vedkommende drejer litteraturen sig om lungesygdomme. Da undersøgelsen også har et diakront sigte, har man valgt at lade tekster fra 3 forskellige perioder være repræsenterede. Det drejer sig om perioderne 1895-1905, 1935-1945 og 1975-1985. Der er i alt udvalgt 90 tekster, 30 inden for hvert fagområde, heraf er 10 inden for hver periode, og disse fordeler sig ligeligt inden for hver genre; der er altså både 5 videnskabelige og 5 populærvidenskabelige tekster.

Kapitel 3 er en redegørelse for den analysemetode og den nomenklatur, som Näslund har valgt at benytte sig af. Idéen med undersøgelsen er at foretage en mikrosemantisk analyse af 'referensbindingar' og 'referentstruktur' i tekstmaterialet (s. 16). Der eksisterer iflg. Näslund 4 forskellige typer af referentielle relationer i tekster, identitetsrelationer, ekstensionelle, deskriptive og sluttelig kausale relationer, som tilsammen danner basis for den referentielle analyse.

Identitetsrelationerne, som er essentielle for eksplicit kohærens (s. 28), kan inddeles i tre grupper: *Ren identitet*, som betegner forhold med ko-reference, *delidentitet*, hvor et ord har samme reference som et led i et foregående kompositum eller omvendt, og *possessivrelation*, hvor et substantiv eller pronomen i grundform har et substantiv i genitiv eller et possessivt pronomen som koreferent.

De ekstensionelle relationer betegner perspektivskift i den grundlæggende tekstsammenhæng, og kategoriseres som *øget ekstension* (hyponym efterfølges af hyperonym), *mindsket ekstension* (hyperonym-hyponym) og *sideordningsrelation* (ko-hyponymi).

De deskriptive relationer er 'knyttede til en teksts ydre, eksplicite udførlighed og tydelighed' (s. 32). Hermed menes, at en tekst med mange deskriptive relationer normalt vil have en høj informativitet, være eksplicit udførlig. Dermed være ikke sagt, at fravær af disse er ensbetydende med lav informativitet,

da der meget vel kan være enkeltstående sproglige udtryk med et stort "betydelsesdjup". Her vil der således være en implicit udførlighed, jvf. s. 164. De deskriptive relationer inddeles i *huvudordsrelationer*:

"et nomen (nominalfras) som står efter sin bestämning eller ett i sammanhanget betydelsefullt verb (verbfras) som står efter sitt komplement, t.ex. *Den svåra sjukdomen* (*sjukdomen* huvudord till *svåra*) resp. *1958 opererades patienten* (*opererades* huvudord till *1958* och *patienten* huvudord till *opererades*)" (s. 32)

og *beskrivningsrelationer*:

"framför allt attribut...liksom i sammanhanget betydelsefulla verb och olika slag av verbkomplement..., som står efter sitt huvudord, t.ex. *Sjukdomen var svår* (*svår* beskrivning till *sjukdomen*) resp. *Patienten opererades 1958* (*opererades* beskrivning till *Patienten* och *1958* beskrivning till *opererades*)" (s. 32).

Näslunds redegørelse for de deskriptive relationer er efter min mening svært gennemskuelig, hvilket nok primært skyldes de lidet gængse termer 'huvudords-' og 'beskrivningsrelation', men også de noget dunkle forklaringer af dem. Det bidrager heller ikke just til klarheden, at det første led i begrebet 'beskrivningsrelation' faktisk er synonymt med, ja sågar en forsvenskning af dets hyperonym; en uhensigtsmæssig fremgangsmåde ved begrebsdannelse, som desværre går igen for de kausale relationers vedkommende, hvor mønstret genfindes i forholdet mellem ordene 'kausal' og 'årsag'. Disse kausale relationer udgør den sidste type af referentielle relationer og inddeles i *årsags-, følge- og resultatrelationer*. Jeg vil vende tilbage til dette kapitels referentielle analyse senere (nærmere betegnet til identitetsrelationerne), da det efter min mening er det teoretiske lingvistiske fundament herfor, der er behæftet med de største svagheder.

Der foretages derudover en kognitiv analyse, dvs. det undersøges, hvilke kognitive verdener tekstforfatteren og -recipienten "trækker på" og/eller konstruerer, når han/hun skriver og læser en tekst. Näslund opererer med 5 verdener, en objekt-, videnskabs-, praktik-, privat- og eksternverden. Endvidere foretages en indholdsstrukturel/makrotematisk analyse, dvs. de referentielle relationer undersøges i de dele eller supertemaer (introduktion, temaudvikling, diskussion og konklusion), som en tekst kan inddeles i.

I kapitel 4 skelner Näslund mellem tre forskellige kontekstkomponenter eller kategorier af faktorer, som kan have en indvirkning på en teksts udseende og tilbliven: 1) *De teksteksterne faktorer* er lejrede i det ekstrasproglige, i kommunikationssituationen i bred forstand. Der er her først og fremmest tale om det enkelte fagområdes kontekst, Näslunds betragtninger herom bevæger sig nærmest over i det alment historiske, det videnskabshistoriske og til dels også -teoretiske, og desuden den almene samfundsmæssige kontekst. Det er med andre ord her, det sprogsociologiske element gør sig gældende; man kan altså

observere ændringer i samfundet manifestere sig i sprogbrugen. 2) *De intertekstuelle faktorer* betegner dels det forhold, at en forfatter/afsender afpasser sin tekst, sit budskab efter den forventede målgruppe, dels at han/hun må bevæge sig inden for de rammer, som de pågældende teksttypologiske konventioner udstikker. Valg af målgruppe (fagfolk >> ikke-fagfolk) vil give udslag i tekstens grad af eksplicitthed. 3) *De intratekstuelle faktorer* behandles meget kortfattet. Som eksempler herpå nævnes bl.a. morfologi, leksik og syntaks.

Kapitlerne 5, 6, 7 og 8 er symmetrisk opbyggede og indeholder alle først en mindre, teoretisk redegørelse for det specifikke emneområde, hhv. identitetsrelationer, ekstensionelle, deskriptive og sluttelig kausale relationer, og derefter resultaterne af de foretagne undersøgelser i et helhedsperspektiv. Det vil her sige, at undersøgelsen af den enkelte komponent i den referentielle analyse ses i relation til det samlede antal tekster, dernæst til de kognitive verdener, på tematisk og endelig på (sætnings-)periode-plan (sv. 'meningar'). Disse områder vurderes så igen totalt, altså ud fra en helhedsbetragtning, og ud fra de forskellige tidsperioder, genrer og fagområder.

Denne meget omfattende analyse har afstedkommet nogle interessante iagttagelser, af hvilke jeg vil udplukke nogle få og skitsere dem kort i det efterfølgende. For identitetsrelationerne gælder det, at teksterne generelt er blevet mere homogene med tiden, dvs. mere koncentrerede om enkelte emner, man skifter altså ikke længere fokus så meget, som man har gjort førhen. Som en forklaring herpå angiver Näslund, at dette kan skyldes den tiltagende specialisering, som har fundet sted inden for den videnskabelige verden. Denne homogenitet er i øvrigt også mere udbredt for de videnskabelige end for de populærvidenskabelige teksters vedkommende, hvilket må siges at hænge tæt sammen med de forskellige målgruppers beskaffenhed. Der forudsættes større viden hos læserne af den førstnævnte genre, her kan forfatteren altså tillade sig at præsupponere mere, dvs. lade flere informationer være implicite, mens det for sidstnævnte er karakteristisk, at der logiseres og dermed også ekspliciteres i en større grad.

Undersøgelsen af de ekstensionelle relationer kan læses i sammenhæng med dette resultat. Det viser sig nemlig, at de populærvidenskabelige tekster har den største andel af ekstensionelle relationer. Her foretages altså flere perspektivskift, og dermed kan emneområdet siges at have en større udstrækning og være mere heterogent, hvilket jo er i fin overensstemmelse med den lavere frekvens af identitetsrelationer her. Af de forskellige fagområder er det medicinen, som dominerer mht. ekstensionelle relationer. Forklaringen herpå er iflg. Näslund, at det er lægevidenskabens gamle tradition for at systematisere og klassificere, der manifesterer sig i en udpræget forekomst af ekstensionelle relationer.

Det er selvsamme akademiske tradition, der bærer hovedansvaret for, at de medicinske tekster udviser den mindste forekommelseshyppighed for deskriptive relationer. I forhold til de øvrige fagområder i undersøgelsen er medicinen vel nok den ældste og mest veletablerede videnskab og kan som følge heraf også betjene sig af et begrebsapparat, som turde være mere solidt funderet og bredt anerkendt end dem, som anvendes inden for de yngre videnskabelige discipliner som f.eks. økonomi. Der er derfor ingen grund til at formulere sig så 'deskriptivt' - om eksempelvis en fagterm - for en videnskab, der bygger på et solidt fundament, som for en yngre videnskabelig disciplin, der endnu blot søger efter et ståsted.

Hvad angår de kausale relationer spiller medicinen igen en fremtrædende rolle, især i populærvidenskaben, hvor disse relationer som oftest er 'årsag' og 'følge'. Dette skyldes efter Näslunds mening, at disse tekster almindeligvis har et klart præventivt og didaktisk sigte; læseren skal f.eks. have at vide, hvordan man bekæmper og undgår en bestemt sygdom. Inden for teknik er 'resultat' den mest udbredte kausale relation, inden for økonomi er det 'følge'.

Set ud fra et temaanalytisk synspunkt fordeler de forskellige relationer sig efter følgende mønster: Indledningen har en lav grad af identitetsrelationer (emnet/emnerne præsenteres for læseren) og af deskriptive relationer. Her er det i stedet de ekstensionelle relationer, der er markante; indledningen benyttes mao. primært til perspektivering, eller mere præcist til klassificering og systematisering. Sammesteds er der også en hyppig forekomst af kausale relationer, som iflg. Näslund tjener som 'relevansangivelse i den pragmatiske struktur' (s. 231), dvs. forfatteren kan eksempelvis angive de årsager, som ligger til grund for hans/hendes arbejde med det pågældende emne. Temaudviklingen har en stor grad af identitetsrelationer, her finder en indgående behandling af de i indledningen præsenterede emner sted. Derudover er der en række fagområdespecifikke forskelle, som jeg ikke vil opregne her, men jeg vil i stedet blot nøjes med at henvise den meget interesserede læser til Näslunds bog for en grundig gennemgang. Supertemaet 'diskussion' har den største andel af kausale relationer. Her benyttes de - i sagens natur - til at diskutere, analysere og afrunde den pågældende tekst. Diskussionen er iflg. Näslund således det mest eksplanative supertema (s. 264).

Et fælles kendetegn for de videnskabelige og populærvidenskabelige tekster er i øvrigt, at de alle med tiden udvikler sig til at blive mere homogene. Dette ser Näslund som et tegn på en generel specialisering i samfundet i almindelighed og i videnskaben i særdeleshed.

Der er altså generelt nogle iboende karaktertræk ved de forskellige videnskabelige discipliner, som har en vis determinerende indvirkning på de respektive tekster inden for fagområdet. Emne og metode kan således siges at have en effekt på den enkelte fagtekst og mere generelt for de forskellige konventioner,

der knytter sig til de forskellige teksttyper. I denne tanke er der nok ikke noget revolutionerende nyt, men det er et omfattende, veldokumenteret og meget grundigt arbejde, som Näslund har udført, og som har resulteret i denne bog.

Dette upåagtet er denne undersøgelse alligevel problematisk på nogle få, men ikke desto mindre meget væsentlige punkter. Det drejer sig - som jeg nævnte først i denne anmeldelse - navnlig om det teoretiske lingvistiske fundament for undersøgelsen, som, så vidt jeg kan se, kan klandres ud fra et metodisk aspekt. Især en af de fire komponenter i den referentielle analyse bør underkastes en kritisk gennemgang, nemlig identitetsrelationerne. Derudover må det efter min mening betragtes som en generel svaghed, at i sammenhængen vigtige (endog essentielle) begreber blot defineres sporadisk, og at Näslund dermed ikke forsøger at give en fyldestgørende teoretisk redegørelse for f.eks. reference og kohærens, som jo trods alt indgår i afhandlingens overskrift. En lignende anke fremførtes af Hans-Kristian Mikkelsen (1994:328) i forbindelse med en anmeldelse af Melanders afhandling (1991), som bygger på samme forskningsprojekt og analyse- og tilsyneladende også arbejdsmetode. Et eksempel på en sådan definatorisk manko er Näslunds brug af 'kohærens' og begrebet 'eksplicit kohærens', som man jo - grundet det foranstillede attribut - skulle tro, ville være væsensforskelligt fra den 'rene' kohærens. Begge begreber defineres imidlertid som "de begrepps- og indhålmässiga sammanhangen i texten" på hhv. side 30 og side 19. Hvis begreberne betyder det samme, hvorfor så ikke være konsekvent i anvendelsen af dem?

I det efterfølgende vil jeg gøre nærmere rede for de problemer, som er forbundet med den referentielle analyse og give et forslag til, hvorledes de efter min mening kunne løses.

Identitetsrelationerne kan som før nævnt inddeles i tre subkategorier, *ren identitet*, *delidentitet* og *possessivrelation*, hvoraf kun de to første giver mig grund til kritik. Som en definition af førstnævnte anfører Näslund, at der er tale om en ren identitetsrelation, når to begreber har "exakt samma referens" (s. 29). Problemet er bare, at Näslund ikke definerer helt klart, hvad 'referens' egentlig er. Er der tale om 1) den ekstrasproglige brug af referencebegrebet, dvs. et ord refererer til en forestilling om noget i den enkelte recipients mentale model af verden, eller anvendes begrebet i 2) sin intratekstuelle betydning, altså som tekstinterne henvisninger fra en tekstkonstituent til en anden? Svaret på begge spørgsmål må være ja! Ovenstående citat tyder på den første, det følgende på den anden betydning:

"Referentanalysen är direkt inriktad mot textens mikronivå, och syftet med den är att söka bestämma vilka semantiska relationer som finns mellan ord och fraser i en text, alltså den inomtextuella referensen."(s. 28)

Denne definitoriske uklarhed afføder en generel begrebsmæssig usikkerhed hos læseren. Jeg vil i det efterfølgende udelukkende bruge begrebet reference i den ekstrasproglige betydning. En lignende uklarhed opstår, når eksempelvis 'referent' blot defineres som et begreb, der har en semantisk relation til et andet begreb i en tekst (s. 28), og Näslund i en anden sammenhæng senere skriver, at en referent kan relateres til en eller flere andre referenter. Er der så her tale om en referent i betydning 1 eller 2? Hvis 2 (hvilket er mest sandsynligt), hvorfor så ikke skelne mellem flere slags referenter, som f.eks. mellem henvissende referent/ana- eller kataforisk udtryk (altså det ord, som viser enten tilbage eller frem i teksten til et andet tekstelement) og henvisningsobjekt/ante- eller postcedent (de(t) ord, der vises enten frem eller tilbage til)? En sådan skelnen ville efter min mening være nyttig, ikke blot for forståelsen af teksten men også for analysen som sådan.

I sin redegørelse for ren identitet anfører Näslund bl.a. eksemplerne "sjukdomen - sjukdomen", "sjukdomen - den" og "Han är sjuk - Han lider av sjukdom" (s. 29, understregningerne er Näslunds). At de to ord i det første eksempel er referenceidentiske, forekommer meget sandsynligt. Det er imidlertid ikke til at afgøre helt præcist uden en kontekst; der kunne nemlig godt være tale om hhv. en generel og partikulær anvendelse af leksetet "sjukdom", hvorfor man så ikke vil kunne tale om referenceidentitet. Derimod vil det være problematisk at hævde, at det næste ordpar har samme reference, da et pronomener næppe kan siges at have en selvstændig reference, men udelukkende er i besiddelse af visse grammatiske indikatorer, som eksempelvis signalerer over for læseren, hvilket køn henvisningsobjektet har. Man kan altså med Kallmeyer (1980:213ff) sige, at pronomener blot får formidlet en reference fra det, som de henviser til; en opfattelse, som ingenlunde er eksotisk inden for tekstlingvistikken, men som Näslund altså ikke har taget højde for. Endvidere er det tvivlsomt, om adjektivet 'sjuk' i det sidste eksempel er referenceidentisk med substantivet 'sjukdom'. Det er nok nærmere de hele sætninger, som er koreferente.

Jeg vil som et alternativ til Näslunds identitetsbegreb foreslå at anvende det begrebsapparat, som bl.a. de Beaugrande/Dressler (1981) arbejder med, og således splitte Näslunds 'ren identitet' op i 'rekurrens', den ordrette gentagelse af et i forvejen nævnt element ("sjukdomen - sjukdomen"), 'pro-former', ord som f.eks. pronomener, der ikke har en egen semantik, og som viser tilbage eller frem til et andet tekstelement ("sjukdomen - den") og endelig 'partiel rekurrens', et element gentages i en form, der adskiller sig lidt fra udgangsformen; det kan eksempelvis skifte ordklasse ("Han är sjuk - Han lider av sjukdom"). Denne nyinddeling ville nok gøre analyse- og formidlingsarbejdet mere omstændeligt, men ville efter min mening gøre den teoretiske basis for og dermed også resultatet af undersøgelsen lidt klarere.

Delidentitet defineres af Näslund som det forhold, at et ord har samme reference som et led i en foregående 'sammensætning'/et kompositum eller omvendt, eller når et bestemt led indgår i forskellige komposita (s. 30). Som et eksempel herpå nævnes hhv. sekvenserne 'tuberkulos - tuberkulospatient' og 'lungsjukdom - lungläkare'. At definitionen passer på de nævnte eksempler, kan ikke bestrides. Men ville det ikke være mere oplagt at operere med sem- og isotopibegrebet i stedet, således som udviklet af Greimas og videreført af adskillige tekstlingvister¹? Kaster man et blik på Näslunds eksempler, vil man se, at der her ikke kan være tale om nogen form for identitet, hverken hel eller delvis, men at leksemparrene derimod deler visse semer. Resultatet af en sådan analyse ville formentlig minde meget om den allerede foretagne, men begrebsapparatet ville være mere hensigtsmæssigt. For vildleder ordet 'identitet' i denne og førstnævnte forbindelse ikke, snarere end at vejlede, jvf. mine ovenstående betragtninger?

Jeg har i denne anmeldelse fremført nogle negative kritikpunkter mod afhandlingens teoretiske lingvistiske fundament. Dette betyder ikke, at helhedsindtrykket er negativt. Hvis man ser bort fra ovenfor påtalte punkter, har Näslund bestemt skrevet en læseværdig og velstruktureret bog, som måske ikke er så velfunderet rent tekstlingvistisk, men som alligevel formår at foretage og gøre rede for nogle observationer, som både er af interesse ud fra et diakront og komparativt sigte i fagsprogsforskningen.

Litteratur

- Beaugrande, R. de/Dressler, W. U. (1981): *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- Heinemann, W./Viehweger D. (1991): *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer.
- Kallmeyer, W. et al. (1980): *Lektürekolleg zur Textlinguistik. Band 1: Einführung*. Frankfurt: Athenäum.
- Melander, Björn (1991): *Innehållsmönster i svenska facktexter*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet.
- Mikkelsen, Hans-Kristian (1994): Review of Melander, Björn (1991): *Innehållsmönster i svenska facktexter*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Universitet. I: *Journal of Pragmatics* 21 (1994), s. 326-331.

René S. Thomsen

¹ Under semer forstår jeg et givet leksems kontekstuelle semantiske kendetegn. Et leksem er isoleret set polysemt, men monosemeres i det kontekstuelle samspil med leksemer af samme semiske statur, dvs. de pågældende leksemer er fælles om visse semer, jvf. bl.a. Kallmeyer (1980:143-154) og Heinemann/Viehweger (1991:38-40).

Morten Pilegaard og Helge Baden: *Medicinsk Ordbog, Dansk-engelsk/engelsk-dansk. København: Gad, 1994*

Medicinsk fagordbog, hvis almene tilstand er tilfredsstillende efter omstændighederne.

Indledning

Bogen virker allerede ved første øjekast brugervenlig og indbydende. Dette indtryk røkkes ikke ved et mere indgående studium af værket.

Bogens tilblivelse er baseret på samarbejdet mellem en sprogmand og en mediciner. Et sådant parløb giver gode muligheder for at udarbejde et velfunderet koncept til en fagordbog. Dels, fordi teamet i sig selv rummer en faglig viden i begge områder - det sproglige og det medicinske - dels fordi fagfolk befinder sig i et netværk af viden repræsenteret ved faglitteratur og kollegerne, der er specialister i andre dele af fagområdet end en selv.

Medicinsk Ordbog minder i sin opbygning ikke så lidt om en anden af GADs ordbogsudgivelser: Genteknologisk-Ordbog, dansk-engelsk/engelsk-dansk. I modsætning af hvad der er tilfældet i denne, er de faglige forklaringer i Medicinsk Ordbog i den dansk-engelske del formuleret på engelsk. Bedst vilde det naturligvis være, hvis der både i den dansk-engelske og engelsk-danske del var faglige forklaringer, så der i værket som helhed forelå en dansk og en engelsk artikel til hvert opslagsord.

Hvis forskellige hensyn ikke tillader dette, kan der argumenteres med lige stor vægt for at vælge enten engelske artikler eller danske.

Forfatterne henviser til, at ordbogen bla. gerne skulle kunne anvendes (af danske brugere) til oversættelse til og produktion af engelske tekster. Dette er motiveringen for at give definitioner/leksikalske oplysninger på engelsk, der - som det er tilfældet generelt i naturvidenskab, medicin og teknik - er **SPROGET** (i al fald i vores del i den vestlige verden anno 1994).

Fagområde

Bogens fagområde er stort. Hvor omfattende er det egentligt, og efter hvilke præmisser har forfatterne afgrænset bogens stof? Blandt bogens forventede målgruppe (se nedenfor) er der brugere, der i denne forbindelse hører til kategorien lægmand, og disse lades i stikken, når de vil danne sig et billede af bogens fagområde. Forfatterne oplyser, at værket omfatter lægevidenskaben med vægten lagt på de store fag, dvs. intern medicin og kirurgi og disses specialer. Blandt dem ortopædi, ortopædisk kirurgi, gynækologi, obstetrik, oftalmologi og almenmedicin.

Uden en medicinsk baggrund - og det har hovedparten af den forventede brugergruppe ikke - har man måske en mere eller mindre vag fornemmelse af

struktur og indhold af faget. Men det ville have været meget ønskeligt med en faglig indledning, der kunne give en semifagmand fx. en biolog eller farmaceut etc. eller lægmand et fagligt overblik.

Men - vel - hvad har man så en medicinsk ordbog til? Hvad står der under opslagsordet **intern medicin**? Ingenting! Under **intern** står der "Internal means situated or occurring within or on the inside; many anatomical structures formerly called internal are now correctly termed medial". Herefter følger kollokationerne _ medicin og _ mediciner.

Under **medicin** står der fire linier, hvor opslagsordet er beskrevet som droge/medikament, men ikke noget om faget medicin.

Hvad står der under **kirurgi**? Fire linier, som sammenfattet siger: kirurgi er det fagområde, hvor behandling er baseret på manuelle operative indgreb.

Således kan man foretage flere opslag og måske blive noget klogere - men hvad er omfattet af begrebet lægevidenskab? Hører fx. farmakologi og retsmedicin til lægevidenskaben?

Helt konkret vil jeg anbefale, at fagordbøger indeholder en faglig indledning om faget, evt. den del af faget som er genstand for bogens indhold. Om indledningen skal være 30 sider lang eller 150 - det er et andet spørgsmål. Men en faglig indledning skylder man en moderne bruger af en fagordbog, bla. fordi man fra de faglige forklaringer kan henvise til indledningen, hvor opslagsordet beskrives i en større sammenhæng.

I den aktuelle medicinske ordbog ville det være meget gavnligt, hvis omtalte faglige indledning endvidere indeholdt et atlas/figurer vedrørende den menneskelige anatomi, al den stund der ingen figurer findes i forbindelse med de faglige forklaringer.

Målgruppen

Den forventede målgruppe er meget bred. Den tænkes at omfatte forskere, ansatte og uddannelsessøgende inden for sundhedsområdet og dernæst alle med kommerciel interesse for dette område, herunder medicinalindustri, instrumentforhandlere, translatører og tolke.

Forskere kan have fornøjelse af ordbogen i forbindelse med at offentliggøre deres forskningsresultater på engelsk. Hvad angår de andre nævnte kategorier kan bogen til en vis grad imødekomme et bredere behov, idet de leksikalske oplysninger foruden de sproglige informationer har interesse.

Lemmasektion

De faglige opslagsord er nok tilstede og afgrænset på fornuftig vis. Alligevel kunne det tænkes, at brugen af et repræsentativt engelsk og dansk medicinsk tekstkorpus ville have givet en større sikkerhed for en mere objektiv selektion af opslagsord, end det er muligt på basis af en manuelt indsamlet ordliste.

Muligheden for en ordfrekvensanalyse foreligger desuden heller ikke ved lem-maselektion ad denne vej.

For eksempel kan det undre, at opslagsordet **genterapi** mangler. Havde der ligget et tekstkorpus til grund for selektionen havde dette opslagsord sikkert været at finde.

Hvad angår forekomsten af opslagsord hørende til almen- sproget er jeg ikke ligefrem enig med forfatterne. Nogle er relevante - alt for mange er det efter min mening ikke. Personligt mener jeg, at kun de ord i almensproget, der har fået en mere speciel betydning relateret til et fagsprog, skal medtages i en fagordbog.

Der kunne nævnes mange eksempler. Lad mig nøjes med to **strid** og **næring**. Teksterne er hhv. "A dispute, argument, or debate, especially one concerning a matter about which there is strong disagreement and especially one carried on in public or in the press" og "Any substance containing nutrients". - I en medicinsk fagordbog??

Konceptet

Den dansk-engelske del indeholder 10.000 opslagsord og omkring 9.000 oversatte kollokationer.

Opslagsordene, der er skrevet med fede typer, efterfølges af en/flere engelske ækvivalenter med nogle grammatiske oplysninger. Sidstnævnte er meget velkomne for mange brugere, og deres frekvens samt art er godt indpasset i bogens sammenhæng. De er ikke udtømmende, men det er nærmest det gode ved dem. Sådan, som de forefindes, er de klare budskaber.

Med udgangspunkt i forfatterens eget eksempel om flertalsformer, nemlig **virus**, har jeg en indvending. Det er udmærket at der henvises til **virus** fra **vira**, men hvordan skal en ikke fagkyndig vide, at den flertalsform for virus, som anvendes af medicinere er vira, hvis det ikke er angivet under opslagsordet?

Fint er det, at der en trykangivelse under de engelske ækvivalenter. Men når man nu har gjort sig den ulejlighed, hvorfor så ikke under de danske opslagsord? Hvordan skal en sælger af fotometre vide, hvordan **areola** eller **facial** skal udtales? Facial eller facial eller facial? At de engelske opslagsord i den engelsk-danske del ikke har trykangivelse er i orden. Man kan bare nølge sig tilbage til bogens dansk-engelske del.

Ordforklaringerne er helt generelt korte, ofte definitioner eller definitions-lignende tekster og velformulerede. Som eksempler på teksternes definitionsagtige karakter kan nævnes **overhydrering** fluid overload "an excessiv load" og **syfilis** syphilis " A subacute to chronic infectious disease usually acquired during sexual contact with an infected partner or in utero from an infected woman".

Som det ses gentages opslagsordet ikke i teksten, dvs. at i det mindste den første sætning ofte har et noget staccato-agtig præg.

Der er blandt brugere sikkert nogen, der ville have fortrukket en anden formulering, måske: "A general, comprehensive survey of a large population is termed group survey".

Om man vælger HELE SÆTNINGER kontra TELEGRAMSTIL, er efter min mening lige meget, bare teksten er klar og let læsbar.

Men til gengæld vil jeg påstå, at mange ordforklaringer er for korte. Som illustration herpå kan jeg anføre, at **hofte** (artikellængde 2 1/5 linie) burde relativt have haft en længere forklaring end **hjulben** (artikellængde 1 3/4 linie), bla. fordi, der til en hofte foruden de anatomiske oplysninger hører en normal funktion, som burde være nævnt.

Det er utilfredsstillende at fx. **diabetes** omtales på 4 3/4 linie, når jeg i mit almindelige leksikon kan finde en tekst på 12 linier.

Vi kan vende tilbage til eksemplet **syfilis** ovenfor. Her burde være en supplerende tekst. Eksempelvis information om at primærsmitten kan udvikle sig til en almeninfektion med hududslet til følge, og at sygdommen kan overgå til et tertiærstadium, som kan antage to former. Den ene med angreb på rygmarven og den anden med latent mulighed for at ende i sindssygdøm. Sygdommen kan behandles med antibiotica.

Hvor ville jeg have foretrukket en bog, der var halvanden gang så tyk med en vægtning på de vigtigste organers og strukturers opbygning, deres normalfunktioner og en karakteristik af de almindeligste sygdomme.

Til gengæld herfor kunne antallet af opslagsord hørende til normalsproget reduceres kraftigt. På siden, hvor **syfilis** findes, kunne jeg godt have undværet oplysningerne om **svækkelse**, **svækket**, **svær** og **sy**.

Måske skal Medicinsk Ordbog egentlig kun opfattes som en sprogordbog med et nødvendigt minimum af faglige oplysninger. I så fald er ikke-fagfolk mindre godt tjent med værket, end de formodentlig forventer, når de ser den på reolen hos boghandleren.

Hvad angår henvisningerne virker de fyldestgørende, og positivt er det også, at eksemplerne er autentiske, selv der hvor deres sproglige udformning ikke ganske gengiver forfatterens sprog- eller fagopfattelse, som det oplyses.

Både kollokationer og eksempler er tydeligt markerede og gennemgående af passende antal og omfang.

I den engelsk-danske del forefindes ca. 10.500 opslag og godt 21.000 kollokationer.

Rækkefølgen af opslagsord er alfabetisk, hvilket er en meget brugervenlig systematik. Forfatterne har ret i, at særtegn som element ved placeringstildevinger er forvirrende og derfor ikke bør anvendes i denne sammenhæng.

Opslagsordene er fint læsbare med den fede skrift, og det er ligeledes en god ide, at lade ækvivalenterne fremstå med almindelig skrift og ikke fx. med kursiv. I fagordbøger, hvor biologisk systematiske begreber forekommer, er det disse, der skal kursiveres. Det er også gjort fx. *echinococcus*, men skulle det have været helt korrekt, så skulle begyndelsesbogstavet have været et stort E, da der er tale om et systematisk slægtsnavn.

Håndhævelsen af synonymangivelser er udmærket. Synonymerne har fået tildelt en god vægtning i forhold til ækvivalenterne.

British English, the language as used in England as distinguished from that used elsewhere. Sådan udtrykkes det i Webster's II. "That used elsewhere" i teknisk, medicinsk og naturvidenskabelig sammenhæng er i vores del af verden ofte American English. For os, der ikke har nogen af sprogene som "mother tongue" og som skal udtrykke os fagligt på engelsk, kan det være noget forvirrende og resultat bærer ofte præg af tilfældighed.

Det er derfor fint, at Medicinsk Ordbog giver oplysninger om begge former, hvor de forefindes, og så vidt jeg kan se, er det lykkedes godt.

Det skal heller ikke glemmes, at de anvendte forkortelser og symboler er velvalgte, af god typografi og brugen af dem ganske uden problemer for brugeren. Et andet meget brugervenligt tiltag er, at grænseområdet mellem den dansk-engelske og engelsk-danske del er markeret med en grå stribe.

Bogens pris er for høj til, at den smutter ned i tasken ved et impulskøb. Det er måske en skam, men hører man til målgruppen, som det er beskrevet i forordet, skal man købe den.

Nu den er der, må den ikke savnes, og jeg er helt på linie med Axelsen, der i Leda giver udtryk for, at Medicinsk Ordbog kan være et nyttigt redskab for de grupper, den sigter mod.

Jeg ønsker bogen en god rejse til dens oplagte destinationer.

Litteratur

Axelsen, J. (1994): LEDA Nyhedsbrev nr. 16. 6-8.

Kaufmann, U.; Bergenholtz, H. (1992): Genteknologisk Ordbog dansk-engelsk/engelsk-dansk. GADs Forlag.

Webster's II. (1984): New Riverside University Dictionary.

Uwe Kaufmann

**Franz Pöchhacker: *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*.
Tübingen: Narr, 1994 (= Language in Performance 10)**

Mit der Monographie von Franz Pöchhacker (die Druckfassung der Dissertation des Autors) liegt eine Arbeit vor, in der für die Disziplin Simultandolmetschen ein einheitlicher und umfassender theoretischer Beschreibungsrahmen entwickelt und auf einen konkreten Auftragsfall (dreitägige Fachkonferenz) angewendet wird.

Der Verfasser - "Translationswissenschaftler und Konferenzdolmetscher in Personalunion" - beschreibt im einleitenden **1. Kapitel** den Stand der "Dolmetschwissenschaft", wobei er diesen Begriff programmatisch verwendet, denn das simultane Konferenzdolmetschen, um das es in der Arbeit geht, hat zwar in der Berufspraxis einen hohen Entwicklungsgrad erreicht, aber in der Theoriebildung besteht ein großer Nachholbedarf. Den größten Mangel an den bisherigen Forschungsansätzen - eine Übersicht über die höchst verschiedenen Richtungen findet sich im **2. Kapitel** - sieht der Autor darin, daß die Dolmetschwissenschaft in ihnen nicht als eigenständige Disziplin mit klarem Profil gesehen wird. Daher plädiert Pöchhacker für einen integrativen Ansatz.

Einen solchen bietet die "Allgemeine Translationstheorie", eine Zusammenfassung der Skopostheorie von Hans J. Vermeer und der Theorie des translatorischen Handelns von Justa Holz-Mänttari. Diese beiden funktionalen Translationstheorien, bei denen der "Skopos" bzw. die Funktion des Translats in der Zielkultur das translatorische Handeln bestimmt, werden kritisch im **3. Kapitel** vorgestellt. Der breite Theorierahmen soll es ermöglichen, die Vielfalt der Einflußgrößen und Bedingungen im komplexen Gefüge des translatorischen Handelns zu erfassen. Andererseits bedeutet die "Allgemeinheit" der von der Übersetzungswissenschaft dominierten Translationstheorie ein Defizit an Aussagekraft für das Dolmetschen, weshalb (simultan)dolmetschspezifische Modellierungen erforderlich sind. Diese werden in den Kapiteln 4 bis 6 im Bereich der drei Hierarchieebenen Konferenz, Situation und Text vorgenommen.

In **Kapitel 4** beschreibt Pöchhacker das kommunikative Ereignis Konferenz als "Hypertext" und schlägt eine Typologie verschiedener Hypertextsorten (z.B. Fachkonferenz, Verhandlung etc.) vor, die die Bestimmung des Skopos ermöglichen und damit das Auftragsbewußtsein des Dolmetschers bestimmen.

Die "Situation" als nächste Hierarchieebene wird im **5. Kapitel** behandelt. "Situation" ist nicht nur der mit objektiven raum-zeitlichen Kategorien erfäßbare Interaktionsraum, sondern wird von den interagierenden Personen (mit)konstituiert. Daher modelliert der Autor diese Ebene als Aktantensituation, d.h. als subjektive Situationsauffassung. Aus dem Aktantenmodell leitet

Pöchhacker einen Fragenkatalog ab, der bei der Einschätzung der Interaktionssituation als "Antizipationsgerüst" dienen kann und besonders für den Dolmetscher vor und während der Translatproduktion nützlich ist (Fragen zur Person der Aktanten, zu ihrer Rolle bzw. ihren Rollen, ihrem soziokulturellen Wissen und Können, ihrer Situationseinschätzung und Zielsetzung in der Konferenz).

Das **6. Kapitel** ist der dritten Hierarchieebene "Text" gewidmet. Um die wichtigen nonverbalen Signale beim Simultandolmetschen zu erfassen, modelliert Pöchhacker "Text" semiotisch als kommunikativen Zeichenverbund, in den sowohl auditive als auch visuelle Signale eingehen. Bei letzteren kann es sich z.B. um Gestik und Mimik des Redners oder von ihm angewandte Medien wie Overhead-Folien handeln. Aus diesem Modell wird ein "Textprofil" zur Beschreibung der Darbietungsform von tatsächlichen Textvorkommen abgeleitet (die Wunschform "frei gesprochene Rede" z.B. ist nur eine von vielen in der Praxis verbreiteten Darbietungsformen). Als Parameter für die Textoberflächenbeschreibung verwendet Pöchhacker "Adressierung" (unidirektionale oder reaktive Interaktionsrichtung), Grad der Vorformuliertheit, Medialität (Anwendung visueller Ausdrucksmittel), Redegeschwindigkeit und verschiedene paraverbale Eigenschaften.

Da das bislang vorgestellte Mehrebenenmodell des Theorie- und Beschreibungsrahmens eher statischen Charakter hat, wird es von dem Autor durch sein sog. "2^{1/2} D-Modell" ergänzt, das den dynamischen Charakter des translatrischen Handelns darstellen soll. Es umfaßt sozusagen 2^{1/2} Dimensionen: zwei direkt textbezogene Handlungsdimensionen, nämlich die Hypertextproduktion (von der Auftragnahme bis zur Nachbereitung der Konferenz) und die Textproduktion (Translatproduktion) sowie eine Zwischenstufe kommunikativer Interaktion während der Konferenz, aber außerhalb der eigentlichen "turns" in der Kabine (z.B. Kontakte mit Sitzungsleitern oder Rednern zur Beschaffung von Lesemanuskripten) - eine Handlungsdimension, die damit direkten Einfluß auf die Translatproduktion haben kann. Das 2^{1/2} D-Modell soll die Wechselwirkungen verschiedener Einflußgrößen auf allen Handlungsebenen zeigen. Die Berücksichtigung dieser vielfältigen Abhängigkeiten und Bezüge ist für die Beurteilung des Handlungsprodukts unerlässlich.

Um die Qualität des Handlungsprodukts und damit auch um die Grundlagen einer Dolmetschkritik geht es im **7. Kapitel**. Dem oft beklagten Mangel an intersubjektiv nachvollziehbaren Beurteilungsmethoden versucht Pöchhacker abzuhelpen, indem er sich an nachweisbare Analyse Kriterien hält. Die vorgeschlagenen Parameter für die Beurteilung der Zieltext-Oberfläche decken sich teilweise mit denen des erwähnten Textprofils für Ausgangstexte, nämlich Stimmqualität und prosodisch-artikulatorische Merkmale sowie Redetempo; darüberhinaus Pausen, hörbares Zögern, Versprecher, Planänderungen.

Da das von der Skopostheorie benutzte Qualitätskriterium der Kohärenz mit dem kognitiven Problem der Repräsentation von Wissen in den Köpfen der Textverwender zusammenhängt und mit rein textbezogenen Analysemethoden nicht oder nur indirekt nachweisbar ist (ein Problem, dem die Skopostheorie nach Meinung des Autors zuwenig Aufmerksamkeit schenkt), beschränkt sich Pöhhacker im Kohärenzbereich auf bescheidenere Kriterien: (intratextuelle) “Stimmigkeit” und globale, durch Fragebogen ermittelbare “Funktionalität” der Gesamtheit der Zieltexte aus der Sicht der Rezipienten.

Die Beschreibungs- und Analyseinstrumente werden im 2. Teil des Buches (Kapitel 8 und 9) auf einen authentischen Fall angewendet (36. ICSB-Weltkongress in Wien, Juni 1991), der im übrigen auch die Grundlage für den Beitrag des Autors in diesem Heft bildet.

Das **8. Kapitel** enthält eine eingehende Beschreibung des Materials und der Methode sowie eine Materialanalyse auf allen drei Hierarchieebenen. Anhand der Corpus-Daten (Verdolmetschungen im Sprachenpaar Deutsch-Englisch) werden im **9. Kapitel** drei theoretische Fragestellungen diskutiert. Bei der ersten geht es um die Nachweisbarkeit der modellierten Abhängigkeiten und Bezüge am konkreten Text. Diesen Nachweis kann der Autor für die meisten Bezüge zwischen den Modellelementen mit einer Fülle von Beispielen leicht erbringen. Gewisse Beschränkungen ergeben sich dadurch, daß die Analysen aus der Perspektive eines einzigen Beobachters vorgenommen wurden, der gleichzeitig Aufgaben als Dolmetscher und Teamchef zu erfüllen hatte. Die zweite Fragestellung gilt der von der Allgemeinen Translationstheorie postulierten Eigenständigkeit des Zieltextes in der Zielkultur. Hier kann Pöhhacker überzeugend nachweisen, daß Dolmetschungen stark ausgangstext- und situationsgebundene Texte sind und daß bei internationalen Fachkonferenzen, auf denen weitgehend Englisch als internationale Verkehrs- und Wirtschaftssprache benutzt wird, weniger von kulturellem Transfer von einer A-Kultur in eine Z-Kultur auszugehen ist, sondern von “rezipienten-orientiertem Transfer von einer A- in eine Z-Sprache innerhalb einer (Experten-)Soziokultur”.

Die letzte Fragestellung betrifft die Qualität von Dolmetschleistungen. Entscheidend für die Beurteilung der Beispiele für die in einzelnen “turns” produzierten Zieltexte ist für den Autor als Analysierenden und Mit-Aktanten die Berücksichtigung handlungsbedingender Faktoren, vor allem die Beschaffenheit des Ausgangstextes und situationsbedingte Probleme. Über die Frage, wie die Rezipienten die Qualität der Leistungen des Dolmetscherteams beurteilten, konnte wegen der niedrigen Rücklaufquote der an sämtliche Teilnehmer verteilten Fragebogen kaum Aufschluß gewonnen werden, abgesehen von dem Eindruck, daß diese Frage auf internationalen Fachkonferenzen mit Englisch als dominanter Arbeitssprache offenbar einen niedrigen Stellenwert hat.

Ein abschließendes **10. Kapitel** enthält eine Zusammenfassung und Schlußfolgerungen für die Allgemeine Translationstheorie, die Dolmetschwissenschaft und die Praxis sowie die Aufforderung an die Vertreter dieser Sparten, die jeweils relevanten Ergebnisse der Arbeit für sich zu nutzen.

Insgesamt ist über die vorliegende Monographie zu sagen, daß der Autor dem Titel seiner Arbeit voll gerecht geworden ist: Der Gegenstandsbereich der Disziplin simultanes Konferenzdolmetschen wird als professionelles Handeln in seiner Komplexität konsequent, kenntnisreich und umfassend beschrieben.

Ein weiteres Verdienst des Autors ist es, die Schwachstellen der Allgemeinen Translationstheorie, ungeachtet ihrer sonstigen Vorzüge, explizit gemacht zu haben. Neben der stiefmütterlichen Behandlung der Disziplin Dolmetschen im Rahmen der Theorie, die sich selbst als übergreifend versteht, stellt Pöchhacker Mängel und Widersprüchlichkeiten in den Problembereichen Kultur, Kohärenz und Kognitivität fest. Verdienstvoll ist auch die Präzisierung des Skoposbegriffs, der von Pöchhacker als Auftragsbewußtsein des Dolmetschers gefaßt wird und der Hypertextebene vorbehalten bleibt, während auf Textebene der Begriff "Funktion" verwendet wird.

Abschließend sei bemerkt, daß der gewählte makroprozessuale Ansatz für die Zwecke der vorliegenden Arbeit richtig und nötig ist. Der Wert mikroprozessual orientierter Arbeiten sollte aber deshalb nicht "verkleinert" werden. Untersuchungen von Teilaspekten auch mit anderen als den von Pöchhacker empfohlenen Methoden sind legitim, sofern sie Aufschluß über den Untersuchungsgegenstand versprechen. Dabei ist Pöchhacker aber zuzustimmen, wenn er Angaben über den Stellenwert solcher Untersuchungen im komplexen Gefüge des Ganzen für unabdingbar hält.

Literatur

- Holz-Mänttari, Justa (1984): *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. (=Annales Academiae Scientiarum Fennicae B 226). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Pöchhacker, Franz (1995): Simultaneous Interpreting: A functionalist perspective. In: *Hermes* 14.
- Reiß, Katharina & Vermeer, Hans J. (1984): *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. (=Linguistische Arbeiten 147). Tübingen: Niemeyer.

Corinne Rossari: *Les opérations de reformulation. Analyse du processus et des marques dans une perspective contrastive français - italien*. Bern: Peter Lang, 1994

Operations of reformulation have been studied in different theoretical and methodological perspectives during the last decade. The book under review, which contributes greatly to our understanding of the reformulation process, has its theoretical basis in the Geneva school of discourse analysis. Corinne Rossari's research is closely related to the framework of Eddy Roulet and his team such as developed in *L'articulation du discours en français contemporain* (Roulet et al. 1985, Berne: Lang). In the initial description of the object of study (pp.8-9, chapter 1), Rossari turns to a more recent study of Roulet where the interactive function of *reformulation* is introduced. This function can be illustrated by the following example:

- (1) (p) *Il skie bien ce type, enfin* (q) *il se débrouille pas trop mal.*

Its specificity lies in an operation characterized by a change (in q) of the enunciative perspective emanating from a retrointerpretation of the antecedent "discursive movement" (p). Having produced an initial formulation (p), presented as autonomous and thus forming a first discursive movement, the speaker adds a second one (q) which subordinates the first one retroactively. This new formulation, presented as a principal act, is introduced by a reformulation marker or connector (in example (1): *enfin*). It is this process, as well as its markers, which constitutes the object of study in Rossari's well-written book.

In the Geneva school, this type of reformulation is called "non-paraphrastic" and is distinguished from "paraphrastic reformulation" (signalled by markers like *c'est-à-dire* and *en d'autres termes*). The author seems to be the first to discuss this sharp distinction. She arrives at the following conclusion: The discrimination between the two types of reformulation is grounded on the basis of the semantico-pragmatic function of the different markers. In the paraphrastic type, the marker allows a predication of identity. Two "points of view" (expressed in p and q) are presented as equivalent:

- (2) (p) *Le directeur est malade, c'est-à-dire* (q) *il a prolongé ses vacances.* (p.16).

According to Rossari, this type of predication of identity is possible even between sequences which are not semantically equivalent, like in (2). There is reason to ask what kind of semantic equivalence the author has in mind in this case. It seems to me that it would be possible to postulate some kind of micro-semantic relation between "être malade" and "prolonger ses vacances", at least in some contexts, for example by means of a semantic feature like /être absent du travail/.

In the non-paraphrastic type, to which Rossari delimits her object of study, the marker allows a retrointerpretation of the point of view to which it refers. In Rossari's own terms: In a sequence pCq, the utterance q is understood as a reconsideration of p according to the enunciative perspective announced by the instructions of C (p.9). This process gives rise to a more or less pronounced distance-taking in relation to the point of view expressed in p, according to the marker used. Rossari is therefore able to establish an interesting typology of different types of reformulation, exemplified by various markers, making a sort of continuum where different degrees of distance are integrated (p.22). This provisional, but nevertheless very clear typology, consisting of four subcategories of non-paraphrastic reformulation types, constitutes the author's point of departure. In the main body of her study, she starts by picking out one marker, *enfin*, from the group called renunciation (high degree of distance), for a more detailed study, and proceeds to the analysis of several other selected markers related to *enfin* in one way or another (the subgroups are the following, ordered from the lowest to the highest degree of distance: recapitulation, reexamination, distance and renunciation).

I would now like to turn to Rossari's excellent methodological procedure. She dissociates herself from what she calls the classic methodology of studying pragmatic markers (i.e. the substitution of markers which have similar semantic-pragmatic functions on the basis of constructed examples). She intends to go further by grounding her analyses on constructed as well as authentic examples. What is her most important methodological point, however, is the adoption of a contrastive French - Italian approach. In fact, this approach proves to be very fruitful. By way of a meticulous and very consistent contrastive study, Rossari comes up with new and interesting results.

The methodological quality of the study should be emphasized. Nevertheless, one could ask for a more thorough discussion of the use of written versus oral examples, the advantages/disadvantages of constructed versus authentic examples as well as the use of translated examples, and finally, the use of informants. Also a more systematic presentation of the corpus actually used would have been preferable.

The analyses carried out throughout chapters 2-4 follow more or less the same procedure for each connector or group of connectors analysed:

First Rossari examines the various uses of the selected connector(s) in a monolingual perspective. Then she goes on to the selection of the correspondents that these uses may have in the other language. These correspondents are in their turn analysed contrastively. Finally, this analysis makes it necessary, in several cases, to take into consideration new markers.

In her contrastive approach, Rossari finds it essential to observe the condition of studying only connectors that have no equivalent in the other language.

By equivalent, she means a connector which is not only constructed on the same morphological basis as the connector to which it is compared, but which also shares all its different uses. A contrastive study is only interesting if the connector studied finds a series of correspondants. None of these must share the totality of the initial connector's uses. This is the reason why Rossari starts out with the French adverbial *enfin*, which is particularly polyfunctional. It allows her to take into consideration a palette of correspondents which, in their turn, serve as a point of departure for the selection and the order of presentation of the other markers described (p.26). The analysed connectors, which are related to the subcategories of renunciation and distance, are the following (presented in order of appearance in the book): *enfin*, *en somme - insomma*, *de toute façon*, *en tout cas*, *quoi qu'il en soit*, *comunque*, *en réalité*, *en fait*, *de fait*, *infatti/difatti*, *de fatto*, *in effetti*, *en effet* (see also the handy summary at the end of the book). The underlined connectors are not classified as markers of reformulation, but they contribute to the description of these markers.

The results of the meticulous analyses are summarized in a refined table of renunciation and distance markers in French and Italian. When comparing this table with the initial one presented in the first chapter, one discovers two striking results :

- 1) The French connector **enfin** signalling a reformulation of the renunciation type (in its reformulative value) has no correspondent in Italian.
- 2) A "new" French connector, *quoi qu'il en soit*, is added to the group of markers signalling reformulations of the distance type.

The analyses show that, in French as well as in Italian, there are markers signalling operations of reformulation which cannot be realized in the same way in the other language. Rossari points out also that the morphological proximity between connectors is far from being a guarantee of optimal correspondence. On the other hand, she is able to demonstrate that a morpho-semantic proximity between the locutions is necessary in order to have perfect equivalence at the semantico-pragmatic level.

Instead of going further into the details of the many analyses and the perspicuous observations, throughout chapters 2, 3 and 4, I would like to emphasize certain general points related to the analyses undertaken. On the whole, Rossari's approach provides a well-grounded description of several markers of reformulation. In particular, her study of the "semantism" of the lexemes constituting the different markers adds new and linguistically interesting aspects to her discursive-oriented study of the markers in question. Her handling of constructed examples leads to a convincing description of the restrictions imposed on the use of the different markers. The validity of the postulated restrictions is generally tested on authentic examples. Furthermore, her de-

scription gains strength by the formulations of paraphrases which make explicit the instructions given by the different markers.

In some contexts, however, the study would have gained in clarity if the author had paid more attention to the definition of certain concepts. First, I would like to point at the use of the notion of relevance (“pertinence”). Rossari refers to a previous study which focuses on the adoption of the theory of “la pertinence” (p.59). Even if she does not seem to take any interest in this theory, she uses the notion of “pertinence” several times, without clarifying her adoption of it, especially throughout the study of the group of connectors “de toute façon/manière”, “en tout cas”. (There is no reference to Sperber and Wilson’s book from 1986.)

Another example could be the use of notions related to the information structure, such as “la nature thématique de l’énoncé” (p.73), “rupture/lien thématique” (p.97), “état de chose donné/connu” (p.99) and “premier/second plan au niveau informatif” (p.115). These notions, which seem to be important to the analysis, are introduced without any precise definitions or any reference to a theoretical framework.

Although there is reason to put forward some critical remarks (can a book ever be perfect ?), my final comment will be clearly positive. There is no doubt that this methodologically consistent study contributes considerably to our knowledge of French and Italian reformulation strategies. It should also be emphasized that it examines several important theoretical principles related to contrastive research in general and to lexicographical research in particular. On the whole, the book deserves careful attention from linguists working on discursive strategies. In chapter 4 as well as in the conclusion, Rossari mentions her interest in continuing the study of reformulation markers in a diachronic perspective. We look forward to the results from such a study.

Kjersti Fløttum

Peder Skyum-Nielsen: *Fyndord*. København: Hans Reitzels Forlag, 1992

Kortformernes lange historie

I sin bog FYNDORD i 2 bind, der blev forsvaret som doktordisputats i juni 1992, beskæftiger Peder Skyum-Nielsen (PS-N) sig med ordsprog, slogans og andre fyndord. Et indgående studie af et omfattende materiale opdeles efter retoriske kriterier i ikke mindre end 25 kategorier (bind 1).

Bind 2 indeholder bibliografi over central videnskabelig litteratur, samt anden faglig excerperet litteratur, registre over forkortelser, benævnelser for

kortformer, personregister, samt 40 sider med kortformsytringer (fyndord). Bind 2 afsluttes med et sammendrag på engelsk.

Efter en historisk oversigt fremsætter PS-N sin tese og sin beskrivelsesmodel. Det kan lade sig gøre af klassificere en tilsyneladende ustyrlig mængde af fyndord efter henholdsvis længde og grad af gennemskuelighed. En kortform defineres som

en verbal ytring - af maksimalt tre perioders længde-, der optræder som selvstændig tekst (replik), eller tydeligt indlejret i en anden tekst (replik). Ytringen kendetegnes ved en høj grad af udtrykmæssig stilisering; og ved en høj grad af intentionel væsentlighed i kommunikationssituationen (s 144).

Ytringerne bestemmes efter 12 definatoriske træk, som udover krav til periodelængde og selvstændig/indlejret tekst også omfatter krav om udtrykmæssig stilisering, intentionel væsentlighed, iterativ brug, bekendthed, variation og opmærksomhedsvirkning.

PS-N opstiller 5 lodrette søjler, hvor dimensionen opacitet lægges til grund: A maksimal opacitet, B overvejende opacitet, C både opacitet og transparens, D overvejende transparens, E maksimal transparens. Som eksempler på kortformstyper fra de fem søjler nævnes: A: skæmtegåde, tungebrækker, trylleord; B: gravvers, "flue", kampråb; C: gruk, epigram, valgsprog; D: bibelsted, nøglesætning, memento; E: dogme, doktrin, paragraf.

Til karakterisering langs den lodrette akse vælges kortformernes længde:

- I. enkeltordslaget (størrelser på klart under én periodes længde);
- II. sætningsemne-laget (størrelser på generelt under én periodes længde);
- III. periode-laget (størrelser på én periodes længde)
- IV. dobbeltperiode-laget (størrelser på to perioders længde)
- V. tripelperiode-laget (størrelser på tre perioders længde).

Ved hjælp af denne model kan PS-N dels bestemme givne verbale ytringer som kortformer (eller lukke dem ude), dels indplacere dem i et af de 25 rum, der fremkommer i beskrivelsessystemet med de fem lodrette søjler og de fem vandrette lag.

Afhandlingen er konstrueret efter devisen: sig hvad du vil gøre, gør det, og forklar så, hvad du har gjort. Denne fremgangsmåde fører til en del gentagelser og mange metasproglige kommentarer: "Men lad os så tage fat på:" (s 34), "Det kommer vi tilbage til" eller lignende (fx s 24, 34, 37, 38)."De mange valg der her har måttet træffes, vil lade sig diskutere siden hen" (s 24). Prøvrigt grundig, men når man møder den selvsamme definition på kortformer for fjerde gang (s 144, 219, 652, 716), synes den unægtelig bekendt.

Bogen er skrevet i et velklingende til tider humoristisk sprog. De mange illustrative, underholdende, sjove og/eller tankevækkende eksempler er vel-

valgte og gør indholdet levende. Dog kræver det sin mand (eller kvinde) at komme igennem ialt 15 gange hoved- og bistørrelser i rum IA - IE, i rum IIA - IIE, i rum IIIA - til IIIE i henholdsvis enkeltordslaget, sætningsemnelaget og periodelaget, ikke mindst når rum IIIB udgør ét langt afsnit på ikke færre end 78 s.

PS-N forholder sig kritisk til sit værk, og undlader ikke at gøre opmærksom på de problemer, der naturligt er forbundet med at klassificere et så stort og uhyrligt materiale i kategorier skarpt opdelt efter retoriske træk. Dette problem opvejes af den stærke indholdsside, "sætte ølse for, sætte ølse bag, fyndet beholder alligevel sin smag"; jeg tror fyndet lever lige lykkeligt, selvom det måske ikke helt lader sig tilpasse en given kategori.

Det righoldige eksempelmateriale spænder lige fra udødelige citater og uforglemmelige slogans af politikere, journalister, forfattere, fra reklamebranchen, m fl, som fx "Your Country Needs YOU" (Winston Churchill), "I have a dream" (Martin Luther King), "Det går ufatteligt godt" (Poul Schlüter), "Sig Jolly til din cola", "Spies, rejs og vær glad", "Hvem ka? Bil'ka", til oplysende citatforklaringer som fx. "Hokus pokus filiokus", der ledsages af en forklaring om, hvordan en oprindelig latinsk besværgelsesformular siden er blevet til en trylleformular, og informative henvisninger, fx til en kommende bog fra Gyldendal *Karen Blixen - en håndbog*, hvor Karen Blixen som den første danske forfatter får sit forfatterskab gengivet leksikalt med stikord fra A til Å. Vi får også en beskrivelse af glastyper, fx rude- eller vinduesglas, farvet og opakt (kunst)glas, det såkaldte "opalglas", der er det mælkeagtige halvgennemskinnelige (halvopake eller halvtransparente) glas (s 198). Relevansen for fyndord er ganske klar.

Overskrifter behandles som typisk og vigtig bladform. Overskrifter i aviser og ugeblade fungerer som blikfang og giver udtryk for journalisters opfindsomhed og genialitet, som fx "Hyp alle mine heste" i Politiken til Dronning Margrethes 50-års fødselsdag (s 345). "En fuldtræffer af en forside" er Ekstra-Bladets forside fra en missilulykke, hvor et missil fejlagtigt affyredes fra fregatten Peder Skram, der var på øvelse i Sejrøbugten; en meget sigende fotomontage af fregat, missil og nedslagsområde bærer kæmpeoverskriften "HOVSA" (s 227). Særlig udbredte kortformstyper som slogan, slagord, valgprog, motto, bud, princip og regel får særlig omtale.

Når "det verbale tygegummi mister sin smag" er der brug for ændringsmekanismer og genbrug af gamle fyndord i nye opfindsomme udgaver, som når "Jyden han er stærk og sej" -> "Rocken er stærk og sej" (s 295), "Mand og mand imellem" -> "Mad og mand imellem", og "Hvorfor strikker Jeppe - ikke..." (Ingeborg Gimbel om *Strikmode og håndarbejde i folkeskolen*) (s 693). De 10 bud bliver brugt som "Flypassergernes 10 sikkerhedsbud" (s 553), og janteloven går heller ikke fri - "Du må endelig ikke tro at du er noget" (s 558).

Nævnes skal også “Kun en have frygter ikke tåber” (overskrift i Weekendavisen), “Støt står den danske sofagrube” (overskrift i Politiken).

Selve fremstillingen følges op af et interessant og uhyre vigtigt kapitel 9. *Perspektiver*. Her omtaler PS-N medieøkologi og totalfynd; fyndordenes betydning i hverdagen, i massemedier, for den enkelte og for kollektivet. Skolernes mottoer, ofte med opdragende virkning, børns leg, unges klubliv, o.s.v. gennemses af fynd, fx “Aldrig løses mand af lære”, “Alle børnene legede sammen undtagen Mohammed, han var fremmed”; “Alle børnene kom til begravelsen undtagen Stig, han var lig”; “Gør dit bedste, hjælp din næste! Tik, tuk, tok, Holte Ulveflok!” (s 700). Dette kapitel mere end retfærdiggør de forudgående 660 sider. Ingen er i tvivl om, at fyndord “bider sig fast”.

En undersøgelse over voksne danskeres fyndordsberedskab resulterede i følgende top 10-liste (709-712):

Ordsprog:

- (1) Den der kommer først til mølle, får først malet
- (2) Man skal ikke kaste med sten, når man selv bor i glashus
- (3) Én fugl i hånden er bedre end ti på taget
- (4) Tomme tønder buldrer mest
- (5) Man skal ikke gå over åen efter vand
- (6) Brændt barn skyr ilden
- (7) Når katten er ude spiller musene på bordet
- (8) Liden tue kan vælte stort læs
- (9) Lille og vågen er bedre end stor og doven
- (10) Mange bække små gør en stor å.

Sloganer:

- (1) Der er altid plads til én til der bruger Rexona
- (2) Flydende Ajax - gør rent som en hvid tornado
- (3) Sig Jolly til din cola
- (4) Man ser det straks: Macs
- (5) Ekstrabladet - tør hvor andre tier
- (6) Ni ud af ti filmstjerner bruger Lux
- (7) Tuborg gør livet lidt grønnere
- (8) Det er mælk, det er dejligt
- (9) Jeg er også gået over til Prince
- (10) Colgate: Nul huller.

Fyndordenes pædagogiske værdi behandles i et selvstændigt afsnit. Folkeskoleelevers og studerendes kendskab til fyndord, især ordsprog, er for ringe. Men her er hjælp at hente. PS-N giver med henvisning til en tidligere artikel en oversigt over et undervisningsforløb men anvisning på, hvordan de stilistiske virkemidler, der kendetegner kortformerne, kan indarbejdes hos eleverne, i tilgift til at deres kendskab og iagttagelsesevne skærpes. PS-N advarer også mod den erkendelses- og sandhedsværdi fyndord og slogans repræsenterer - ofte halve eller kvarte sanheder, der kræver modsigelse, afbalancering og modifikation (s 675).

Udover analyse og kategorisering er formålet med det indsamlede materiale også pædagogiske studier, og beskrivelserne anvises som model for fremtidens fynd, hvorved det deskriptive bliver normativt.

Efter at have pløjet sig igennem bogen, kan man kun glæde sig over det afsluttende løfte fra PS-N: **“THE REST IS NOT SILENCE”**.

Anna Trosborg